

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК**

кафедра міжнародного та європейського права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітній рівень – магістр

на тему:

**МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СІМЕЙНИХ
СПОРІВ**

**INTERNATIONAL FAMILY DISPUTES SETTLEMENT
MECHANISMS**

Виконала:

студентка 2-го року навчання
Спеціальності: 081 Право
Середа Ольга Сергіївна

**Керівник кваліфікаційної
роботи:**

професор, доктор юридичних наук
Петров Роман Арестович

Рецензент:

Магістерська робота захищена
3 оцінкою

Секретар ЕК

« » _____
2021 р.

Середа О.С. 11.05.2021

Київ – 2021

**Декларація академічної
доброчесності студента/
студентки НаУКМА**

Я Середя Ольга Сергіївна студентка 2 року навчання факультету правничих наук,
спеціальність право, адреса електронної пошти olha.sereda8@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ / INTERNATIONAL FAMILY DISPUTES SETTLEMENT MECHANISMS» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

11.05.2021

Середя О.С.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Особливості міжнародних сімейних спорів та механізмів їх вирішення	6
1.1. Поняття та особливості міжнародних сімейних спорів.....	6
1.2. Види та суб'єкти міжнародних сімейних спорів.....	13
1.3. Поняття механізмів вирішення міжнародних сімейних спорів та правові засади міжнародного співробітництва в справах при їх застосуванні.....	16
<i>Висновки до Розділу 1</i>	20
РОЗДІЛ 2 Судове вирішення міжнародних сімейних спорів.....	21
2.1. Визначення юрисдикції судів в міжнародних сімейних справах Ошибка! Закладка не определена.	
2.2. Особливості процесу при судовому розгляді міжнародних сімейних спорів	34
2.3. Визнання та виконання рішень в міжнародних сімейних справах ...	48
<i>Висновки до Розділу 2</i>	62
РОЗДІЛ 3 Несудові механізми вирішення міжнародних сімейних спорів	64
3.1. Особливості вирішення міжнародних сімейних спорів за допомогою арбітражу	64
3.2. Особливості вирішення міжнародних сімейних спорів за допомогою медіації	72
<i>Висновки до Розділу 3</i>	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Посилаючись на статистичні дані Департаменту ООН з економічних та соціальних питань «Міжнародний фонд мігрантів 2019» [1], Представництво Міжнародної організації з питань міграції в Україні у своєму звіті зазначило, що станом на 2019 рік кількість емігрантів - людей, що народилися, проте не проживають в Україні, та імігрантів - мешканців України, народжених поза її межами, становила - близько 6 та 5 мільйонів осіб відповідно [2; с. 10]. Через незворотність процесу глобалізації та диджиталізації щороку кількість транскордонних сімейних спорів тільки зростає.

Унікальна природа сімейних спорів, культурний контекст в кожній окремій державі, а також колізійні норми, зумовлює особливості врегулювання міжнародних сімейних спорів, які потребують особливого підходу до їх вирішення.

Угода про Асоціацію України та ЄС стала ще однією сходинкою на шляху побудови якісних та довготривалих відносин між Україною та Європейським Союзом. «Зобов'язуючись підтримувати транскордонне та міжрегіональне співробітництво», «бажаючи зміцнювати міжлюдські контакти» та «зобов'язуючись забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС» [3], Україна має здійснити чимало кроків для того, щоб механізми забезпечення прав людини відповідали вимогам цієї Угоди.

В контексті цієї Угоди й інших міжнародно-правових зобов'язань України механізми врегулювання міжнародних сімейних спорів здатні сприяти зміцненню міжлюдських контактів, а їх ефективність безпосередньо залежить від транскордонного та міжрегіонального співробітництва й узгодженості із європейським законодавством – в цьому

полягає *актуальність* обраної теми дослідження, а також її значущість для України.

Об'єкт дослідження – правові відносини в сфері вирішення міжнародних сімейних спорів.

Предмет дослідження – ефективність та особливості механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів в Україні.

Тему цієї роботи варто окреслити межами *дослідницького питання*: яким чином можна усунути проблеми, що перешкоджають ефективному вирішенню міжнародних сімейних спорів в Україні?

Поряд з дослідницьким питанням слід зазначити й підпитання: які механізми врегулювання міжнародних сімейних спорів існують та які їх особливості? чи ефективні вони? які їх критерії ефективності? які існують проблеми в їх застосуванні?

Мета роботи – дослідження міждисциплінарних знань, даних щодо механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів в контексті України, а також визначення їх ефективності та тенденцій розвитку.

Для того, щоб досягнути мети, було сформульовано наступні завдання:

1. Дослідити поняття «міжнародні сімейні спори», «механізми врегулювання міжнародних сімейних спорів» в сучасному їх розумінні.
2. Визначити прогалини чинного міжнародного та національного законодавства України відповідного до якого регулюються питання вирішення міжнародних сімейних спорів.
3. Зробити порівняльний аналіз наявних механізмів вирішення міжнародних сімейних спорів та визначити критерії їх ефективності.
4. Зібрати емпіричні дані стосовно практичного вирішення сімейних спорів наведеними в цій роботі способами врегулювання міжнародних сімейних конфліктів.

5. Запропонувати способи розв'язання проблем, які негативно впливають на ефективність механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів для України.

В межах цієї дослідницької роботи розглядались наукові праці: О. М. Калашника, С. С. Алексєєва, Браяна Кенвела та Сью Скот (роль дитини в сімейних спорах), Річарда Рольєра (гендерні аспекти в сімейному праві), Адезіни Темітайо Белло (арбітраж в контексті вирішення сімейних спорів), Нормана Н. Робінса (арбітраж при розлученні), Стівена Шліссела (арбітраж в сімейних спорах), Девіда Хофмана (принципи медіації), Мохамеда М. Кешав'є (іслам, шаріат та альтернативне вирішення спорів) та ін.

Методологічна основа дослідження полягає у застосуванні *методів*: аналізу, синтезу, порівняння та абстрагування.

Метод аналізу був необхідним для теми цього дослідження, адже в межах цієї роботи розглядались різні види сімейних спорів та особливості вирішення кожного з них.

Для того, щоб дослідити механізми вирішення міжнародних сімейних спорів як цілісну систему, був використаний метод синтезу.

Метод порівняння застосовувався для того, щоб порівняти між собою різні механізми врегулювання міжнародних сімейних спорів, та законодавств різних держав світу при їх регулюванні.

За допомогою методу абстрагування в цій роботі здійснювалися пошуки відповіді на дослідницьке питання, а також пошуки розв'язання проблем, які пов'язані із застосуванням механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ ТА МЕХАНІЗМІВ ЇХ ВИРІШЕННЯ

*Всі щасливі сім'ї схожі одна на одну,
кожна нещаслива сім'я — нещаслива по-своєму*

«Анна Кареніна»

Л. Толстой [4; с. 40]

1.1. Поняття та особливості міжнародних сімейних спорів

В побутових стосунках сучасна людина не багато чим відрізняється від своїх предків. Люди так само утворюють «племена», обирають вождів — лідерів думок, оточують себе матеріальними та нематеріальними благами. Одним з цих нематеріальних благ є сім'я, родина. Існує безліч суперечливих філософських та нефілософських міркувань щодо того, чим є родина для людини, втім це ніяким чином не зменшить цінності цього інституту як для суспільства в цілому, так і для окремого індивіда.

Окрім вище окреслених міркувань, варто зазначити про роль, яку відводить сім'ї законодавець. Зокрема, згідно з ч. 1 статті 3 Сімейного кодексу України «сім'я є первинним та основним осередком суспільства» [5]. Крім цього, відповідно до статті 51 Конституції України сім'я є об'єктом охорони держави. Відтак, держава надає інституту сім'ї особливе значення, цінність для громадянського суспільства, а також забезпечує державний захист [6].

Цей розділ не дарма починається цитатою з твору «Анна Кареніна» великого письменника Льва Толстого, адже в цій роботі дуже важливо

розкрити думку про те, що сучасне суспільство одночасно потребує більш гнучких та різноманітних рішень, інструментів для вирішення гострих соціальних проблем - як нових, так і добре відомих, традиційних. Це означає й те, що слід звернути увагу на унікальну будову сьогоденної системи моралі, на основі якої формується право, а відтак і закони, які мають надати відповіді – як діяти в тій чи іншій ситуації, де межі прав та обов’язків учасників спору. *«Кожна нещаслива сім’я – нещаслива по-своєму»* [4; с. 40] - це усвідомлений пошук індивідуальних способів та варіантів для кожної окремої ситуації та проблеми за допомогою загальнодоступних інструментів. Надати більшого значення індивідуальності означає - усвідомити, що наразі система складається не з типових ситуацій, зразків та шаблонів, а з винятків, які існують поза рамками.

З метою окреслити та створити межі – тобто межі, в яких має сприйматися та розумітися ця робота, слід спершу вивести основні поняття, які допоможуть сформулювати власне визначення «міжнародних сімейних спорів».

Для початку, слід розуміти, що правовий спір – це *«юридичний конфлікт між учасниками правовідносин, в якому кожен з учасників правовідносин захищає свої суб’єктивні права»* [7].

Відтак, сімейний спір – це юридичний конфлікт між учасниками сімейних правовідносин, в якому кожен з учасників цих правовідносин захищає свої немайнові та майнові права.

Суттєвою відмінністю міжнародних сімейних спорів від національних сімейних спорів є наявність в цьому конфлікті іноземних елементів.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент – *«ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом»* [8], яка може виявлятися в наступних формах:

- хоча б один з учасників правовідносин є іноземцем, громадянином України, який проживає за межами України або особою без громадянства;
- об'єкт правовідносин (наприклад, нерухоме майно) знаходиться на території іноземної держави;
- юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (для прикладу, укладення шлюбу, викрадення дитини тощо).

Таким чином, міжнародні сімейні спори – це юридичні конфлікти між учасниками сімейних правовідносин, обов'язковою складовою яких є іноземний елемент, і в яких кожен з учасників цих правовідносин захищає свої немайнові та майнові права.

Говорячи про особливості міжнародних сімейних спорів, в першу чергу варто контекстуально окреслити їх космополітизм.

Станом на 1 січня 2020 року кількість людей, що сукупно проживають в державах-членах ЄС, але мають громадянство іншої країни, що не входить в ЄС, склало 23 мільйони чоловік. Ця кількість становить 5,1% від всього населення ЄС. Крім того, станом на 1 січня 2020 року в одній з держав-членів ЄС проживало 13,5 мільйона чоловік з громадянством іншої держави-члена ЄС [9]¹.

Фінляндія одна з небагатьох країн, які надають інформацію стосовно кількості шлюбів та розлучень своїх громадян із громадянами інших держав. Проаналізувавши статистичні дані з 1990 року по 2019 рік, вдалось встановити наступне:

З 2009 по 2017 рік кількість шлюбів, укладених між громадянками Фінляндії та чоловіками-громадянами інших країн в середньому не перевищувала 1800 шлюбів на рік. Попередні роки (1990-2008) ці показники

¹ Тут і далі переклад мій, якщо не зазначено інше.

були дещо нижчими та в середньому сягали до 1500 шлюбів на рік. З 2018 року кількість таких шлюбів не на багато знизилась та в середньому складає приблизно 1700 шлюбів на рік.

Разом з тим, найчастіше громадянки Фінляндії укладають шлюби з громадянами: Іраку, Великої Британії, Сполучених Штатів, Росії, Туреччини, Естонії, Швеції, Гамбії, Марокко і т. д.

Статистика одружень фінляндців з громадянками інших держав демонструє, що з 1990 по 2017 рік кількість подібних шлюбів стабільно зростала та могла сягнути більше ніж 2000 шлюбів на рік. Однак з 2018 року, так само, як і в статистиці одружень жінок, спостерігається спад популярності укладання таких шлюбів – не більше 1400 на рік.

За цими ж даними фінляндцям притаманно одружуватись на громадянках Таїланду, Росії, Естонії, Філіппін, В'єтнаму, Китаю, Ірану, України, Бразилії, Афганістану тощо [10].

За цим переліком можна прослідкувати наступну тенденцію – рівень якості життя у країнах походження жінок станом на 2021 рік (окрім Естонії (173,56)) є значно нижчим, ніж у Фінляндії (182,37): Україна (107,35), Бразилія (104,75), Китай (103,15) Таїланд (100,29), Росія (101,67), В'єтнам (88,38), Філіппіни (78, 39), Іран (64,73) [11].

В Україні схожої статистики щодо шлюбів з нерезидентами немає, тому навіть приблизну кількість шлюбів з іноземцями або особами без громадянства, укладених в Україні, в цій роботі зазначити неможливо. Наявність подібної інформації могла б привернути більше уваги до врегулювання міжнародних сімейних спорів та висвітлити, неочевидні, на перший погляд, проблеми, для подальшого їх усунення.

Втім, варто зазначити, що в період з 29 липня 2016 року по жовтень 2020 року в рамках пілотного проєкту Мін'юсту «Шлюб за добу» було зареєстровано 32 319 шлюбів з іноземцями. За допомогою спрощеної процедури реєстрації шлюбу в 2019 році було зареєстровано 9 720 шлюбів

з іноземцями. Станом на 1 листопада 2020 року кількість таких реєстрацій налічувала 5 864. Відповідно до цих даних, найчастіше українці одружувались із громадянами Російської Федерації, Республіки Польща та Федеративної республіки Німеччина (зазначені дослідження не охоплюють дані про кількість одностатевих шлюбів між громадянами різних держав) [12].

Цінність наданої інформації полягає в можливості поглянути на ситуацію з точки зору «попит-пропозиція». Це означає, що велика кількість одружень між громадянами різних держав може сигналізувати про попит на міжнародні розлучення та подальше врегулювання всіх його наслідків – встановлення місця проживання дитини, стягнення аліментів і т.д.

Не зважаючи на так званий космополітизм міжнародних сімейних спорів, варто не забувати, що способи та результати вирішення цих спорів зумовлюються культурним та правовим контекстом. Крім цього закон, яким ці суспільні відносини регулюються, так само часто зображає конкретні культурні цінності та традиції, притаманні країнам.

Для прикладу, складним та неприйнятним для європейців з точки зору прав людини, може бути процес розірвання шлюбу між чоловіком та жінкою в державах, що належать до релігійної правової сім'ї. В нашому випадку мова буде йти про розірвання шлюбу в мусульманських країнах.

До 2019 року розірвання шлюбу було можливим завдяки такій формі розлучення як талак (talaq-розлучення). Традиційно, процес розлучення за талаком полягав у тому, що чоловік, бажаючи розірвати шлюб із дружиною, мав тричі вимовити: «Я розлучаюся з тобою, я розлучаюся з тобою, я розлучаюся з тобою». Відтак, шлюб визнавався недійсним. Проте для держав, що не входять до цієї правової сім'ї, такі підстави можуть породити дуже багато суперечностей щодо вирішення таких спорів, а найголовніше визнання такого розлучення. На додаток, в 2019 році парламент Індії прийняв Закон «Про мусульманських жінок (захист прав у шлюбі)», завдяки

якому талак було криміналізовано [13]. До прийняття цього Закону талак був інструментом виключно чоловіків, який вони могли використовувати в тому числі, одружившись з іноземкою. Чоловік, будучи не задоволеним жінкою та їх сумісним життям міг вимовити: «Талак, талак, талак», а жінка, не володіючи іноземною мовою, могла навіть не здогадуватись, що під час звичайної розмови або сварки чоловік розлучився із нею [14; с. 139, 140]. Через те, що закони мусульманських країн зазвичай ставлять жінок нижче за чоловіків, дружина-іноземка опинялась у край вразливій ситуації.

Іншим прикладом є поділ спільного майна подружжя в Кенії. Зокрема, для більшості кенійських племен досі діє наступне правило: *"У порядку спадкування дружина не має нічого. Те ж саме при розлученні. Вона забирає свої особисті речі - нічого більше і залишає своїх дітей. Правда про культуру, як тільки ви (жінка) виходите, ви втрачаєте все [15]."*

Не схожим на попередні приклади є сімейне право Канади, яке в основному відображає культурні цінності притаманні не-аборигенам та європейським правовим традиціям, особливо в тій частині, яка стосується нерухомості, що знаходиться в спільному володінні подружжя (статутне і прецедентне право).

Зокрема, мова йде про:

- поділ майна на "реальне" (земля та речі, прив'язані до землі – такі як будинки) та "особисте" (готівка, різноманітні побутові товари, транспортні засоби, пенсійні фонди тощо);
- у вузькому юридичному значенні під “подружжям” слід розуміти пари у звичайних шлюбах аборигенів, стосунках загального права, а також у одностатевих стосунках;
- а також, припущення, що питання щодо майна подружжя не поширюються на інших членів сім’ї, які не є "подружжям" або "спільними

партнерами" (однак ці терміни по-різному визначаються у федеральних та провінційних статутах) тощо [16; с. 144].

Європейська культура та культура в розвинених країнах заслуговує окремої уваги, адже окрім очевидної різниці – краща охорона незахищених верств населення та достойного рівня життя, більшість з цих країн вже давно розширили поняття сім'ї, родини та уявлення про те, якою вона може бути.

Насамперед мова йде про одностатеві шлюби, партнерські стосунки та можливість людям однієї статі спільно виховувати дітей, мати в аспекті сімейних відносин спільні майнові та немайнові права, які законодавчо врегульовані та охороняються державами.

Результатами соціологічного дослідження одностатевих шлюбів на території Норвегії продемонстрували, що через соціальний тиск та культурний контекст одностатеві пари більш схильні до розлучень [17; с. 920]. Втім, в правовому контексті нас цікавить не сприйняття одностатевих пар суспільством, а проблеми, які виникають внаслідок цих відносин: чи буде визнаватися та виконуватися на території держави, в якій шлюб – виключно союз чоловіка та жінки, рішення суду іноземної держави, в якій одностатеві шлюби дозволені та за обсягом прав нічим не поступаються традиційним шлюбам?

10 листопада 2020 року в Україні відбувся вперше була укладена партнерська угода між двома жінками [18]. Однак, такий правочин не має нічого спільного зі шлюбом й не має відповідного правового регулювання, адже в Україні одностатеві шлюби не визнаються. Цільове призначення цієї угоди – врегулювати матеріальні та фінансові питання, які виникають між партнерами, для того, щоб в разі розриву стосунків забезпечити правовий захист своїх майнових прав.

Відтак, національне законодавство України не охоплює одностатеві відносини й значна категорія осіб опиняється у вразливому становищі – адже цей аспект їх приватноправових відносин залишається незахищеним.

Водночас відповідно до статті 354 Федерального закону №3, інакше кажучи Кримінального кодексу ОАЄ, одностатеві стосунки є злочином та передбачає кримінальне покарання [19].

Окрім культурного аспекту в цій роботі варто зачепити й такі людські фактори як емоції, чутливість, переживання тощо, які притаманні людській природі в цілому. З тієї причини, що міжнародні сімейні спори зазвичай базуються на міжособистісних стосунках (або конфліктах), які в повній мірі неможливо законодавчо окреслити. Саме тому варто звернути на вплив людських факторів, притаманний природі як міжнародних сімейних спорів, так і сімейних спорів в цілому.

За соціальною шкалою Голмса та Рея для дорослої людини розлучення та подружнє розлука є одними з найбільш стресових подій в житті (73 і 65 балів відповідно, на першому місці смерть одного з подружжя – 100 балів). Розлучення батьків, або їх розлучення без офіційного оформлення так само здійснює один з найбільших впливів на фізичне та психологічне здоров'я дітей та підлітків – 90 й 69 балів, найбільший рівень стресу доставляє смерть одного з батьків, одруження або незапланована вагітність 100-95 балів)[20].

З цього можна зробити висновок, що ще однією особливістю міжнародних сімейних спорів є великий рівень психологічного стресу, а також наявність міжособистісних відносин (або конфліктів), які існують поза межами правового спору.

1.2. Види та суб'єкти міжнародних сімейних спорів

Надалі будуть розглянуті види та суб'єкти міжнародних сімейних спорів. Аналіз цієї інформації необхідний для того, щоб, по-перше, встановити хто може бути стороною або учасником міжнародних сімейних спорів. По-друге, для того, щоб було зрозумілий виклад думок в наступних розділах – із зазначенням специфічних моментів, проблемних питань та

способів вирішення, притаманних різним видам міжнародних сімейних спорів та актуальних саме для них.

Перш за все, слід зазначити, в основу зазначеної нижче класифікації ліг аналіз чинного законодавства України - Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, а також розділ IX Закону України «Про міжнародне приватне право», а також Лист-роз'яснення Міністерства юстиції України від 5 липня 2011 року щодо правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин [21] – найбільше стала в нагоді структура зазначених документів, а також власна інтерпретація автора.

Зокрема, міжнародні сімейні спори можна поділити на дві основні групи: майнові та немайнові міжнародні сімейні спори.

Таким чином, немайнові міжнародні сімейні спори можна поділити на наступні категорії:

- міжнародні сімейні спори щодо розірвання шлюбу або визнання шлюбу недійсним;
- міжнародні сімейні спори щодо батьківства\материнства;
- міжнародні сімейні спори щодо місця проживання, графіку спілкування та способу участі у вихованні дитини.

В свою чергу, майнові міжнародні сімейні спори слід поділяти на:

- міжнародні сімейні спори щодо поділу майна;
- міжнародні сімейні спори з приводу утримання та аліментів;
- міжнародні сімейні спори з приводу шлюбних контрактів.

Стосовно того, хто може бути суб'єктом міжнародних сімейних спорів, слід звернутись до національного законодавства України, що регулює сімейні відносини.

В ч. 3 статті 2 Сімейного кодексу України зазначається, що цей нормативно-правовий акт регулює майнові та немайнові сімейних відносини між членами сім'ї, визначеними у ньому.

Зокрема, до членів сім'ї за цим Кодексом належать: подружжя; батьки та діти; усиновителі та усиновлені; матір та батько дитини, що мають спільну дитину; баба, дід, прабаба, прадід та внуки, правнуки; рідні брати та сестри, мачуха, вітчим та падчерка, пасинок (ч. 1 та ч. 2 статті 2 Сімейного кодексу України).

Втім, Кодекс не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням (ч. 4 статті 2 Сімейного кодексу України).

На основі цього можна зробити висновок, що суб'єктами сімейних правових спорів можуть бути учасники сімейних відносин – члени сім'ї, відносини між якими регулюються законодавчо.

Крім цього, слід не забувати, що міжнародні сімейні спори відрізняються від звичайних сімейних спорів наявністю іноземних елементів, а отже суб'єкти таких відносин також можуть мати свою специфіку.

В попередньому підрозділі вже було розкрито поняття «іноземний елемент» відповідно до тлумачення, наданого в статті 1 Закону України «Про міжнародне приватне право». Властивості зазначеного поняття мають значення і для розкриття поняття суб'єкту міжнародних сімейних спорів, адже певною мірою можуть характеризувати його.

Зокрема, мова йде про іноземне походження такого суб'єкта або його перебування чи проживання на території іншої держави тощо.

Таким чином, суб'єкти міжнародних сімейних спорів - це учасники сімейних відносин, члени сім'ї, відносини між якими регулюються нормами

міжнародного права, а також законодавством тієї держави, до юрисдикції якої належить вирішення наявного спору.

1.3. Поняття механізмів вирішення міжнародних сімейних спорів та правові засади міжнародного співробітництва в справах при їх застосуванні

Надалі, як і в попередніх підрозділах, увагу варто приділити визначенню основних понять. Зокрема, мова йде про поняття «механізми врегулювання міжнародних сімейних спорів».

Почати слід з етимології цього поняття. Відповідно до тлумачення, наданого в словнику української мови, механізм – це внутрішня будова, система чого-небудь [22].

Втім, найперша відмінність будь-якого іншого механізму із механізмом врегулювання спорів – це те, що механізми врегулювання спорів (в цій роботі надалі спір ми розглядаємо виключно як правове поняття) обмежені правовим виміром.

Водночас слід розуміти, що механізми врегулювання спорів, хоч і знаходяться в правовому вимірі, однак не є тотожними механізмам правового регулювання, хоча мають із останніми спільні властивості.

Тому далі варто розглянути варіації визначення механізмів правового регулювання, на основі якого нам вдасться сконструювати власне поняття.

Зокрема, С. С. Алексєєв в праці «Механізм правового регулювання в соціалістичній державі» зазначив, що механізм правового регулювання – це «сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини» [23; с. 31]. Крім цього, в своїй роботі Алексєєв неодноразово згадує про ефективність, під якою слід розуміти «доцільність і результативність правових заходів, юридичних норм» [23; с. 32].

Крім цього, О. М. Калашник надав визначення механізму правового регулювання цивільних відносин, який «можна визначити як систему правових засобів, організованих у певній послідовності та спрямованих на впорядкування, регулювання, закріплення, розвиток і вдосконалення цивільних відносин на підставі основоположних принципів права» [24; с. 181].

З цього визначення можна зробити висновок про тісний зв'язок між застосування механізмів та отриманням позитивних наслідків у якості вдосконалення відносин, на які направлена діяльність такого механізму. Враховуючи зазначене вище, а також компоненти, про які зазначалось в попередніх підрозділах ми можемо сформулювати власне визначення необхідного нам поняття.

Відтак, під механізмами врегулювання міжнародних сімейних спорів слід розуміти – систему правових засобів та інструментів впливу, які забезпечують ефективне та результативне вирішення міжнародних сімейних спорів.

Така система може охоплювати інструменти забезпечення реалізації прав людини при регулюванні сімейних відносин до яких можна віднести різні способи вирішення спорів – судове вирішення спорів, арбітраж та медіація.

Для цієї роботи список способів вирішення спорів є вичерпним та складається тільки з трьох компонентів тому, що для повного дослідження важливо спиратися на факти та інформацію, яка існує та визнається в правовому вимірі. Водночас такий спосіб вирішення спорів як переговори в цій роботі розглядати недоцільно, адже він не складає окремої інституції та законодавчо не регулюється.

Наступним кроком є визначення правових засад міжнародного співробітництва при застосуванні механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів.

При відповіді на це питання слід в перше чергу звернути увагу на чинне національне законодавство України.

В статті 9 Конституції України зазначається що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Крім цього, в статті 18 Конституції зазначається про пріоритетність забезпечення національних інтересів шляхом мирного і взаємного співробітництва відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Серед основних принципів міжнародного права, про які йде мова в Конституції, є принцип взаємності, надалі про нього неодноразово буде йти мова.

Суть цього принципу полягає в тому, щоб іноземна держава надавала внутрішньому громадянину той самий вид правового захисту, що і його власним громадянам, Водночас, крім того, що іноземні держави визнають юридичні наслідки внутрішнього судочинства та внутрішніх судових рішень та забезпечують виконання останніх [25, с. 1].

Про цей принцип йдеться в ч. 2 статті 11 Закону України «Про міжнародне приватне право» згідно з якою «якщо застосування права іноземної держави залежить від взаємності, вважається, що вона існує, оскільки не доведено інше».

Відповідно до статті 15 Закону України «Про міжнародні договори України» Україна зобов'язується сумлінно дотримуватись її чинних міжнародних договорів, а також виступати за те, щоб інші сторони таких міжнародних договорів неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами [26].

В статті 19 зазначеного Закону дублюється положення статті 9 Конституції України, втім із деякими доповненнями в ч. 2 цієї статті. Зокрема, в цьому положенні звертається увага на пріоритетність правил,

встановлених міжнародними договорами, над правилами, передбаченими у відповідному законодавстві України.

Крім цього, при врегулюванні сімейних спорів за участю іноземного елемента або елементів в національному законодавстві України, перш за все, слід звернути увагу на Закон України «Про міжнародне приватне право».

Відповідно до статті 2 цього Закону, його сфера застосування поширюється на такі питання як: визначення застосовуваного права, підсудність національним судам справ з іноземним елементом, а також виконання рішень іноземних судів в Україні.

Втім, в статті 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначається, що у випадку колізій перевага має віддаватись міжнародним договорам України. Відтак, надалі слід розглянути нормативно-правове регулювання цього питання з позиції міжнародного приватного права.

При врегулюванні цих питань слід також звернути увагу на Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [27], в тому числі на розділ III, в положеннях якого зазначається про відповідальність іноземців та осіб без громадянства.

Виконання рішень стосовно іноземців, осіб без громадянства, а також виконання рішень іноземних судів присвячено Розділ XII Закону «Про виконавче провадження» [28]. Зокрема, згідно зі статтею 77 положення цього Закону застосовуються під час виконання рішень стосовно іноземців, осіб без громадянства, які проживають, перебувають чи зареєстровані на території України.

Питання, що підпадають під сферу дії цього Закону є важливими для цієї роботи, адже орієнтуючись на них, ми можемо визначити для себе критерії ефективності при вирішенні міжнародних сімейних спорів за допомогою різних механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів. В цьому випадку критерії ефективності мають визначити те, наскільки

кожен із обраних для дослідження механізмів, справляється із вирішенням завдань та проблем, які виникають при врегулюванні різних видів міжнародних сімейних спорів.

Міжнародні сімейні спори – це юридичні конфлікти між учасниками сімейних правовідносин, обов’язковою складовою якого є іноземний елемент, в якому кожен з учасників цих правовідносин захищає свої немайнові та майнові права.

Під механізмами врегулювання міжнародних сімейних спорів слід розуміти – систему правових засобів та інструментів впливу, які забезпечують ефективне та результативне вирішення міжнародних сімейних спорів.

В свою чергу в основі правових засад міжнародного співробітництва лежать основні принципи міжнародного права, серед яких є принцип взаємності, правила, передбачені міжнародними договорами України, а також положення національного законодавства України.

Таким чином, наступні два розділи цієї роботи мають на меті з’ясувати те, яким чином різні механізми врегулювання спорів справляються із розв’язанням наступних питань: визначення підсудності, дотримання процесу, визнання, а також виконання рішень при вирішенні міжнародних сімейних спорів.

РОЗДІЛ 2

СУДОВЕ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

2.1. Визначення юрисдикції судів в міжнародних сімейних спорах

Надалі для більш детального вивчення питання юрисдикції в цілях цієї роботи доцільним буде розглянути три сценарії, можливі при визначенні юрисдикції в міжнародних сімейних спорах:

перший – коли запитувана та запитуюча держави є договірними сторонами міжнародних договорів, що регулюють питання співпраці в цій категорії справ;

другий – запитувана або запитуюча держава не є договірною стороною міжнародного договору, який регулює відповідні відносини, проте між державами існують двосторонні угоди;

третій – коли запитувана або запитуюча держава не є договірною стороною міжнародного договору, який регулює відповідні відносини, а двосторонніх угод між ними щодо співпраці в цивільних справах або в окремих категоріях сімейних спорів не існує.

Для початку слід з'ясувати, які нормативно-правові акти та в якій мірі регулюють питання юрисдикції, підсудності в залежності від предмету спору, а також територіального розташування запитуваної чи запитуючої держави.

При інтернаціональному розлученні на території країн ЄС застосовується Постанова Ради (ЄС) № 1259/2010 від 20 грудня 2010 року [29]. Цей нормативно-правовий акт був створений з метою уніфікації правової бази, що застосовується в спорах щодо розлучення або окремого проживання подружжя в державах-членах ЄС. Одним із завдань цього нормативно-правового акту є попередження виникнення ситуацій, за яких одна й та сама справа по суті буде розглядатися судами двох різних країн.

Крім цього, актуальними для держав-членів Європейського Союзу є Регламент (ЄС) 2016/1103 від 24 червня 2016 року про розширення співпраці в області юрисдикції, застосовного права та визнання і забезпечення виконання рішень з питань, що стосуються майнових прав подружжя [30], а також Регламент (ЄС) 2016/1104 від 24 червня 2016 року про здійснення посиленої співпраці у сфері юрисдикції, чинного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих товариств [31]. З назви останнього нормативно-правового акту зрозуміло, що положення цього документу охоплюють і питання виконання рішень на території держав-членів ЄС, які є сторонами цієї угоди.

Втім, ці нормативно-правові акти не охоплюють всі 27 країн, що входять до складу ЄС. Відтак, дія регламентів поширюється тільки на 18 країн, що їх підписали: Австрія, Бельгія, Болгарія, Німеччина, Греція, Іспанія, Франція, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словенія, Фінляндія, Хорватія, Чехія, та Швеція [32].

В таких країнах як Польща, Угорщина, Данія, Ірландія, Естонія, Латвія, Литва, Словаччина та Румунія правила ЄС щодо режимів власності для міжнародних пар не застосовуються. Тому можна зробити висновок, що для вирішення міжнародних сімейних спорів щодо поділу спільного майна подружжя в цих країнах застосовується національне законодавство.

Завданнями зазначених правил є врегулювання основних проблемних питань, які виникають при врегулюванні міжнародних сімейних майнових спорів. По-перше, за цими правилами визначається, який суд, із зазначених країн ЄС, компетентний розглядати справу про майнові режими подружжя. По-друге, яке законодавство відповідно до цієї справи має застосовуватися. Та, по-третє, які правила щодо визнання та виконання мають застосовуватися. Всі інші питання зазначені правила не охоплюють: законні

права подружжя або партнерів, дійсність шлюбу, аліментні зобов'язання, питання спадкування тощо.

Зокрема, зазначені правила не охоплюють: законні права подружжя або партнерів, дійсність шлюбу, аліментні зобов'язання, питання спадкування тощо,

В цілому, правила за якими встановлюється підсудність в сімейних спорах щодо поділу майна, є подібними до тих, що застосовуються до інших видів сімейних спорів про які буде йтись надалі. Для прикладу, справа може розглядатися за поточним місцем проживання подружжя, або якщо це неможливо, то за законом майна, що перебуває у спільній власності.

Крім цього, відповідно до зазначених правил, суд однієї з країн ЄС, який буде вирішувати питання про розірвання шлюбу, так само може вирішувати спір щодо поділу спільного майна подружжя.

Надалі слід розглянути Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року [33], що є чинною для України. Із назви стає зрозуміло, що метою Конвенції є співпраця в цивільних та сімейних спорах. Відтак, сфера дії конвенції поширюється на всі види правовідносин, зазначені в розділі першому цієї роботи.

Другий розділ згаданої Конвенції присвячено правовим відносинам у цивільних і сімейних справах. Зокрема, загальні положення про юрисдикцію містяться в статтях 21 та 22 Конвенції.

Для прикладу, згідно зі статтею 21 Конвенції за наявності письмової угоди сторони самостійно можуть обрати в якій Договірній Стороні має розглядатися справа. Водночас за наявності такої угоди, суд, що розглядав справу раніше, має припинити провадження по цій справі.

Також, відповідно до п. 1 статті 22 Конвенції у випадку одночасного порушення провадження по справі, суд, який розпочав справу пізніше, має

припинити провадження. Згідно з п. 2 цієї ж статті всі наступні процесуальні дії, підлягають розгляду в суді, що розглядає основний позов.

Про визнання шлюбу недійсним йдеться в статті 30 Конвенції, яка відсилає нас одразу до двох інших норм – статей 26 та 27 Конвенції. Тож, надалі мова буде присвячена питанню вибору права відповідно до зазначеної Конвенції.

Зокрема, в справах про визнання шлюбу недійсним застосовується законодавство Договірної Сторони громадянином якого він є, а для осіб без громадянства - законодавством Договірної Сторони, що є їх постійним місцем проживання. Крім того, у відношенні перешкод до розірвання шлюбу повинні бути дотримані вимоги законодавства Договірної Сторони, на території якої шлюб визнається недійсним.

Крім цього, в положеннях статті 27 передбачаються низка можливих варіантів регулювання правовідносин подружжя:

- при визначенні особистих і майнових правовідносин подружжя буде застосовуватися законодавство Договірної Сторони, на території якої вони мають спільне місце проживання;
- при проживанні подружжя на території різних Договірних сторін, при цьому, обидва вони є громадянами однієї Договірної Сторони, буде застосовуватися законодавством Договірної Сторони, громадянами якої вони є;
- у випадку, коли обоє з подружжя мають різне громадянство (але обоє є громадянами однієї з договірних Сторін), їх особисті та майнові правовідносини визначаються відповідно до законодавства Договірної Сторони, на території якої вони мали своє останнє спільне місце проживання.

– якщо особи, зазначені в попередньому пункті не мали спільного місця проживання, має застосовуватися законодавство тієї установи, яка фактично розглядає справу.

– якщо спір стосується нерухомого майна подружжя, то такий спір має регулюватися відповідно до законодавства тієї Договірної Сторони, на території якої знаходиться це майно.

В свою чергу, про питання вибору права при регулюванні відносин батьків і дітей йдеться в статті 32 зазначеної Конвенції, відповідно до якої правовідносини батьків і дітей визначаються за законодавством Договірної Сторони, на території постійного місця проживання дитини, а в справах про стягнення аліментів з повнолітніх дітей законодавством Договірної сторони, де постійно проживає особа, яка претендує на отримання аліментів.

Основним недоліком Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року є доволі обмежений перелік договірних Сторін. Зокрема, сторонами цього міжнародного договору є десять держав, що входять до складу Співдружності незалежних держав (далі СНД) до яких, на момент написання цієї роботи, входить також і Україна.

Як вже зазначалось раніше при регулювання сімейних відносин з іноземним елементом серед національного законодавства істотне значення має Закон України «Про міжнародне приватне право».

Відповідно до статті 63 цього Закону *«Припинення шлюбу та правові наслідки припинення шлюбу визначаються правом, яке діє на цей час щодо правових наслідків шлюбу»*. Згідно зі статтею 60 цього Закону

Правові наслідки шлюбу визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності - правом держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого - правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином. Подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обрати право, що буде застосовуватися до правових наслідків шлюбу, якщо подружжя не має

спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання.

Вибір права згідно з частиною другою цієї статті обмежений лише правом особистого закону одного з подружжя без застосування ч. 2 статті 16 цього Закону. Угода про вибір права припиняється, якщо особистий закон подружжя стає спільним.

Згідно зі статтею 61 цього Закону для регулювання майнових наслідків шлюбу подружжя може обрати право особистого закону одного з подружжя чи право держави постійного місця перебування одного з них, а в спорах стосовно нерухомого майна, подружжя може обрати право держави, в якій це майно знаходиться. В разі зміни особистого закону або звичайного місця проживання подружжя, право, обране подружжям припиняє застосовуватися, а у випадку відсутності згоди подружжя у виборі права, майнові наслідки шлюбу мають визначатися правом, що було застосоване або застосовується до правових наслідків шлюбу.

Крім цього, українськи законодавством передбачаються випадки, коли обидві сторони не проживають в Україні. Зокрема, відповідно до статті 29 Цивільного процесуального кодексу України:

Підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами, а також справ про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, які проживають за межами України, визначається суддею Верховного Суду, визначеним у порядку, передбаченому статтею 33 цього Кодексу, одноособово [34].

В справах за участю дітей законодавство передбачає наступний порядок: Відповідно до статті 66 ЗУ «Про міжнародне приватне право» особистий закон дитини або право, яке має найбільш тісний зв'язок із відповідними відносинами (в тому випадку, якщо воно є більш сприятливим для дитини), визначають права та обов'язки батьків. В пункті 1 статті 67 Закону зазначається, що в інших випадках «зобов'язання щодо утримання, що виникають із сімейних відносин, регулюються правом держави, у якій проживає особа, що має право на утримання».

В тих випадках, коли особа, що має право на утримання не може одержати його шляхом, зазначеним вище, таке право вона може отримати згідно з їх спільним правом або згідно із правом держави, в якій проживає особа, що має обов'язок надати утримання (пункт 2,3 статті 67 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Однак, в тих випадках, коли зобов'язання про утримання не існує відповідно до права місця проживання особи, що зобов'язана надати утримання, вимога про утримання родичів та інших членів сім'ї (окрім батьків та дітей) не може бути задоволена (стаття 68 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

В Листі «Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом» від 2013 року [35] Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ надав свою думку стосовно позиції українських судів під час розгляді справ про утримання або стягнення аліментів. Відповідно до цієї думки Україна зберігає за собою право приймати положення, які є більш сприятливі інтересам дитини (про що йдеться в статті 18 Конвенції). В Листі Суд також посилається на підпункт 10 Постанову пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства під час розгляду справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» [36]. В цьому положенні йдеться про те, що «Суд також має право запропонувати заявникам надати легалізовані в установленому порядку витяги з нормативних актів, що забезпечують за кордоном права дитини в тому обсязі, в якому вона має їх в Україні» (в тому числі права дитини щодо утримання).

Така практика українських судів відповідає нормам міжнародного права. Зокрема, в чинній для України Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 14 вересня 2006 року [37].

Відповідно до статті 5 зазначеної Конвенції вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини мають адміністративні

органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини. В разі зміни проживання, така юрисдикція переходить до органів Держави нового місця проживання дитини.

В разі неправомірного переміщення або утримання дитини юрисдикція зберігається за органами Договірної Держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання до її безпосереднього утримання або переміщення (п. 1 статті 7 цієї Конвенції).

В п. 1 статті 8 Конвенції зазначений виняток, згідно з якими юрисдикція має переходити до іншої Договірної Держави – в цьому конкретному випадку орган такої Держави здатний краще визначити найвищі інтереси дитини. Держава, яка має намір передати справу для вирішення органами іншої Договірної Держави, має вжити наступні заходи:

- звернутися із проханням здійснити свою юрисдикцію до іншого органу або через центральні органи своєї держави;
- запропонувати сторонам подати таке ж прохання самостійно до органу тієї іншої Держави, попередньо зупинивши розгляд справи.

Згідно з п. 2 статті 8 Конвенції Договірними Державами, до органів яких можна звернутися є:

- держава, громадянином якої є дитина;
- держава, в якій знаходиться майно дитини;
- держава, до органів якої подано заяву про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини чи про визнання їхнього шлюбу недійсним;
- держава, з якою дитина має істотний зв'язок [37].

Складні процеси розлучення за участю дитини дуже часто супроводжуються необхідністю вирішення комплексних майнових питань щодо цієї дитини, а саме – питань утримання дитини або одного з подружжя та стягнення аліментів.

На міжнародному рівні питання юрисдикції в спорах щодо стягнення аліментів врегульоване Конвенцією про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 року [38].

Крім цього, відповідно до п. 2 статті 5 Регламенту № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах:

Особі, що має постійне місце проживання в одній з держав-членів ЄС може бути пред'явлений позов в іншій державі ЄС стосовно справ, пов'язаних із аліментами – в судах за місцем постійного місця проживання або місця звичайного перебування особи, що має право на отримання аліментів, або, якщо такий спір супроводжує інший спір, що відповідно до національного законодавства має юрисдикцію приймати до розгляду позови тільки якщо ці юрисдикція не базується виключно на громадянстві однієї зі сторін [39].

Водночас особливістю міжнародних сімейних спорів щодо місця проживання, графіку спілкування та способу участі у вихованні дитини є те, що в низці випадках характер «батьківської відповідальності» стає надто рішучим та призводить до того, що дитина може бути викрадена та незаконно перевезена до іншої країни, в якій діють свої правила та закони.

Найважливішим міжнародним договором, що регулює суспільні відносини в цій категорії справ є Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року [40]. Ця Конвенція застосовується до будь-якої дитини, до настання нею шістнадцятирічного віку, що постійно проживала в Договірній державі перед актом здійснення порушення прав піклування або права доступу до дитини (стаття 4 цієї Конвенції).

Крім цього, відповідно до ч. 2 Узагальнення практики застосування судами під час розгляду цивільних справ Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ:

Юрисдикція справ про повернення дітей до країни постійного місця проживання є альтернативною: судовою, адміністративною і змішаною. Особа, яка звертається із заявою, на власний розсуд обирає форму захисту свого права. Судова юрисдикція реалізується особою шляхом подання

позову. Адміністративна юрисдикція передбачає можливість звернення особи із заявою до Центрального органу (частина перша стаття 8 Конвенції), який діє у межах наданої Конвенцією компетенції (стаття 7 Конвенції). Змішана юрисдикція полягає у тому, що особа може звернутися із заявою до Центрального органу, який потім звертається з позовом до суду [41].

За загальним правилом особа може подати позов за власним місцем проживання (стаття 109 ЦПК). Крім цього, якщо особа не має зареєстрованого місця проживання в Україні, вона може подати позов за місцем знаходження Міністерства юстиції України або його територіальних органів (стаття 110 ЦПК).

Таким чином, позов може подаватися до органів юстиції як у державі постійного місця проживання позивача, так і в державі, до якої було незаконно перевезено дитину (якщо така інформація наявна).

Крім цього, при вирішенні питання про підсудність в справах про викрадення дітей суд має враховувати не тільки норми національного законодавства, а й колізійні норми, що містяться в міжнародних договорах, двосторонніх угодах про співпрацю тощо (п. 7 Узагальнення практики).

В низці питань доповнює та конкретизує Гаазьку конвенцію 1980 року Регламент Ради (ЄС) № 2201/2003 відносно юрисдикції, визнання та виконання судових рішень щодо шлюбних справ та питань батьківської відповідальності [42] (більше відомий як Brussels II bis), який скасував Регламент (ЄС) № 1347/2000 від 29 травня 2000 року [43].

В п. 2 статті 11 Регламенту йдеться про те, що під час застосування статті 12 та статті 13 вище зазначеної Конвенції в судовому провадженні має забезпечуватись можливість слухання думки дитини в залежності від її віку та зрілості.

Положення Регламенту не охоплюють регулювання майнових прав, крім цього, дія Регламенту розповсюджується тільки в межах держав-членів ЄС, тобто для України він не є актуальним.

Зарадити незаконному перевезенню або утриманню дитини стає набагато складніше, коли викрадення було здійснено до держави, яка не підписувала міжнародні угоди.

Для прикладу, до держав, що не підписували Гаазьку конвенцію про цивільно-правові аспекти викрадення дітей 1980 року належать: Азербайджан, Лаос, Ліхтенштейн (підписав Європейську конвенцію 1980 року), Монголія, Молдова та ін.

Тому істотне значення для регулювання відносин, що виникають на основі міжнародних сімейних спорів мають двосторонні угоди про співпрацю в цивільних справах між Україною та іншими державами.

Зокрема, чинні для України двосторонні договори умовно можна розділити на три групи.

Перша група – договори, які не містять норм, які б регулювали питання міжнародної підсудності (Договір між Україною та Республікою Болгарія про правову допомогу в цивільних справах [44], Угода між Україною та Грецькою Республікою про правову допомогу в цивільних справах [45]).

Друга група – договори, що містять норми щодо міжнародної підсудності (Угода між Україною та Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних справах [46], в статті 17 цієї Угоди містяться критерії за якими визначається юрисдикція).

Третя група – договори, у яких норми, що регулюють питання підсудності містяться в різних статтях такого договору (Договір між Україною і Чеською Республікою про правову допомогу і правові відносини у цивільних справах [47]) [48; с. 158].

Надалі в контексті цієї роботи більш доречно розглянути приклад недоговорної держави Молдови, адже вона належить до країн, що територіально межують з Україною.

Перш за все, в спорі про викрадення дітей батьками із залученою недоговорної державою важливо перевірити чи існують між державами, які фігурують у справі, двосторонні угоди. Для прикладу, в 1993 році був підписаний Договір між Україною та Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини в цивільних (в тому числі сімейні відносини) та кримінальних справах [49]. З характеру цього Договору випливає, що органи юстиції обох держав мають співпрацювати одні з одними в цивільних та кримінальних справах (стаття 2 Договору). Окремої уваги питанню викрадення дітей батьками в Договорі не приділяється, однак весь Другий розділ Договору присвячений питанню врегулювання сімейних правовідносин (шлюб, аліменти, опіка тощо). Згідно з положеннями Договору між країнами врегулювання сімейних правовідносин визначається законодавством тієї держави, до юрисдикції якої належить розгляд справи по суті.

Відтак, розглянемо регулювання нашого питання згідно із законодавством Молдови.

Відповідно до Сімейного кодексу Республіки Молдова від 26 жовтня 2000 року [50] сімейні та пов'язані з ними спори розглядаються місцевими судами за місцем постійного проживання одного з подружжя, в спорах за участю дитини - за місцем постійного проживання того з батьків, з яким проживала дитина.

Втім, яким можна чином вирішити ситуацію в разі, якщо країни не мають спільних багатосторонніх або двосторонніх угод про співпрацю в цивільних справах?

На цей рахунок в постанові по справі № 357/12676/18 [51] дав роз'яснення Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду [52].

Зокрема, Суд розглядав питання юрисдикції в спорі про розірвання шлюбу – відповідачка наполягала на тому, що спір має розглядатися не

судом України, а судом США. Однак міжнародних або двосторонніх угод про співпрацю між Україною та США наразі немає.

Згідно з п. 2 ч. 1 статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» про можливість розгляду цієї категорії справ про за участю іноземних елементів на території України.

Крім цього судом було надано аналіз статті 60 цього Закону, в якому законодавцем було визначено чотири прив'язки для визначення територіальної підсудності:

- спільний особистий закон подружжя (*lex patrie*);
- закон спільного місця проживання подружжя, за умови, що один з подружжя продовжує проживати у цій державі (*lex domicilii*);
- право держави, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином (*proper law*);
- закон, обраний подружжям (*lex voluntatis*).

В своїй позиції Суд звернув увагу на те, що позивач є громадянином США, що проживає в США, а відповідачка громадянкою України й проживала на території України. Втім, останнім місцем проживання подружжя та постійним місцем проживання позивача є США. Відтак можливості говорити про спільне право для подружжя не було.

На цій стадії національне законодавство відсилає нас до положень законодавства США. В свою чергу, правові норми США встановили прив'язку до закону суду (*lex fori*) – застосовуватися має законодавство тієї держави, суд якої вже вирішує питання про розірвання шлюбу, за умови, що ця країна є місцем постійного проживання одного з подружжя. В результаті, справа розглядалась українським судом [52].

Така практика українських судів демонструє активне застосування принципу взаємності. Відтак, навіть відсутність спільних двосторонніх або міжнародних договорів про співпрацю в цивільних спорах не стає на заваді

при вирішенні юрисдикційних питань. Втім, відсутність чіткого та регулювання створює необхідність учасників спорів окрім вирішення питань, що безпосередньо стосуються предмету спору, вирішувати такі питання як визначення підсудності. Тобто проблема полягає в тому, що утворюється безліч бюрократичних кіл, які створюють додаткове навантаження на суди – їм доводиться вирішувати побічні питання, які не стосуються предмету спору. Відтак, мова йде про нерозумне використання та споживання ресурсів як державних, так й осіб, що звертаються до суду за допомогою в захисті власних прав та інтересів.

2.2. Особливості процесу при судовому розгляді міжнародних сімейних спорів

В попередньому підрозділі вже розглядалося яким чином визначається юрисдикція при врегулюванні міжнародних сімейних спорів за участю суду. Тому надалі логічним буде дослідити особливості процесу при судовому розгляді та основні проблеми, які при цьому виникають.

Не дарма в цій роботі не одноразово підіймається тема ефективності та ефективного використання ресурсів, адже при вирішенні міжнародних сімейних спорів швидкість, якісність та розумне використання матеріальних та нематеріальних ресурсів – це не те, на що розраховують люди, звертаючись до суду.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [53], яка згідно з ч. 1 статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного

характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [54].

На практиці ж сторони можуть стикатися з тим, що права, зазначені в Конвенції, Конституції України або законодавчих актах інших держав, порушуються або не забезпечуються. Відбувається це в силу того, що відповідні державні органи здійснюють свої обов'язки пасивно чи взагалі ухиляються від їх виконання.

Однією з перших проблем, які ми розглянемо – це затягування процесу, яке відбувається внаслідок того, що суди не можуть самостійно між собою визначитися кому належить юрисдикція в даному конкретному випадку, а також відсутність налагодженої комунікації між судами однієї або різних країн.

Для прикладу, варто розглянути справу про розлучення, яка розглядалась Королівським судним двором в 2007 році (до прийняття Постанови) - Леман-Кламмерс проти Кламмерса [55].

Обставини справи полягали в наступному: уродженка Сінгапуру, (постійне місце проживання Великобританія), та громадянин Франції (постійне місце проживання Франція) через постійні відрядження чоловіка та нові стосунки з іншою жінкою вирішили розірвати шлюб, який було зареєстровано у Франції, на батьківщині чоловіка в 1996 році. На той момент подружжя вже мала спільну малолітню дитину 2004 року народження. В березні 2005 року жінка подала заяву до суду у Великобританії, а чоловік пізніше у Франції [55; п. 3].

Таким чином, одночасно почались два провадження стосовно однакового предмету спору. В цілому, знадобилось два роки (з березня 2005 року по липень 2007 року) для того, щоб вирішити всі питання юрисдикційного характеру, й суд Великобританії визнав за собою право розглядати цю справу по суті, відхиливши апеляційну скаргу [55; п. 14].

Зазначаючи про проблеми та недоліки притаманні врегулюванню міжнародних сімейних спорів в Україні, слід вказати про неспроможність українських судів забезпечити належний та швидкий судовий розгляд.

Для прикладу, слід зазначити про випадки, коли один і той самий суд двічі розглядає ту ж саму справу. Подібний підхід судів до врегулювання спорів не найкращим чином впливає на ефективність врегулювання спору, адже для вирішення цієї проблеми не тільки суд, але й сторони мають докласти зусиль та витратити чимало власних ресурсів, й найперше – часу.

При розлученні з поля зору батьків, охоплених спором, дуже часто зникає розуміння та бачення найкращих інтересів своєї дитини (або дітей) [56; с. 8]. Справи щодо розірвання шлюбу та врегулювання інших питань, що входять до предмету спору, тривають роками.

Відтак при вирішенні міжнародних сімейних спорів велика роль покладається на суд та якісне дослідження всіх обставин справи. Тому надалі ми розглянемо на прикладі справ щодо батьківства та материнства, з якими проблемами та перешкодами можуть стикатися сторони та яким чином це впливає на загальний результат – на рішення, що приймає суд.

Відповідно до статті 65 Закону України «Про міжнародне приватне право» оскарження батьківства визначається особистим законом дитини на момент її народження. Про регулювання питань батьківства та материнства зазначається в 12 главі – «Визначення походження дитини».

Зокрема, в статтях 122 та 124 цього Кодексу йде мова про визнання дитини батьківства дитини, яка була народжена в шлюбі (або у повторному шлюбі), в 125 статті про визнання батьківства дитини, народженої поза шлюбом.

Про визнання батьківства дітей, народжених за допомогою репродуктивних технологій йдеться в статті 123 Сімейного кодексу. Відповідно до якої, при застосуванні репродуктивних технологій подружжя (чоловік і жінка) визнається батьками дитини у випадках, коли:

- дитина була зачата шляхом перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям;
- чоловік надав письмову згоду про визнання батьківства;
- дитина була народжена дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Крім цього, відповідно до статті 137 Кодексу передбачається можливість оспорити батьківство навіть після смерті чоловіка, записаного батьком дитини. Оспорити батьківство можуть спадкоємці померлого: дружина, батьки і діти.

Більш детальне тлумачення зазначених положень Сімейного кодексу надається в Постанові Пленуму Верховного Суду № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 травня 2006 року [57].

Зокрема, відповідно до тлумачення, наданого в Постанові щодо статті 136 Сімейного кодексу, оспорування батьківства можливе тільки після реєстрації народження дитини й до настання повноліття. Проте, оспорити батьківство після смерті самої дитини, відповідно до українського законодавства неможливо (ч. 4 статті 136 Сімейного кодексу України).

Відповідно до п. 11 цієї Постанови до осіб, які мають право оспорити батьківство належать:

- особа, яка записана батьком дитини в Книзі реєстрації народжень (стаття 136 Сімейного кодексу України), шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про неї, як батька, з актового запису про народження дитини;

– жінка, яка народила дитину в шлюбі (стаття 138 Сімейного кодексу України), звернувшись з позовом про виключення із цього запису відомостей про її чоловіка, як батька дитини.

Щодо можливості оспорити батьківство в п. 11 Постанови зазначається, що предметом доказування спорів про оспорування батьківства є «відсутність кровного споріднення між особою, записаного батьком, і дитиною», а в разі, якщо цю обставину буде доведено, суд має постановити рішення про виключення з актового запису про народження дитини оспорені відомості.

Всі зазначені положення є важливими для розуміння, адже за їх допомогою ми можемо окреслити межі, в яких суд має здійснювати своє дослідження для того, щоб найбільш детально та якісно вивчити всі обставини справи. Водночас, окресливши межі того, що має дослідити суд, ми зможемо визначитися і з такими питаннями, де втручання суду є небажаним.

Найбільш дієвим способом доведення або спростування факту кровного споріднення є проведення експертизи. На практиці результати судово-генетичної експертизи можуть відігравати одну з ключових ролей при прийнятті судами рішень. Про що й буде йти мова надалі.

Зокрема, в справі № 192/928/15-ц [58] Солонянського Районного суду Дніпропетровської області громадянин Азербайджанської республіки, який постійно проживав у місті Баку «звернувся з позовом до Солонянської районної державної адміністрації в особі відділу опіки та піклування про визнання батьківства, зобов'язання районного відділу записів актів громадянського стану внести зміни до актового запису та видати нове свідоцтво про народження». Свої вимоги позивач мотивував тим, що, що з 2002 року по 01 січня 2004 року він знаходився у фактичних шлюбних відносинах без реєстрації шлюбу з матір'ю дівчинки.

При народженні дитини 20 лютого 2004 року в свідоцтві про народження дані про батька були внесені зі слів матері.

На момент смерті матері 12 травня 2015 року батьківство позивача не було оформлене документально. Втім, перед смертю жінка встигла в усній формі визнати батьківство позивача відносно своєї доньки. Відсутність документального підтвердження батьківства була зумовлена тим, що позивач був громадянином іншої держави, в якій він постійно проживав та де було його місце роботи.

Для підтвердження своєї участі в житті дитини позивач зазначив, що турбувався про неї, приїздив у гості та надавав матеріальну допомогу з моменту народження дитини.

На момент звернення позивача до суду малолітня особа вже мала статус дитини сироти. Наданих позивачем виявилось недостатньо для визнання батьківства, тому судовий розгляд продовжився, а дитина й надалі продовжувала жити в дитячому будинку.

Відповідно до частини 1 статті 76 Цивільного процесуального кодексу України в цивільному провадженні *«доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи»*. Згідно з частиною 2 цієї ж статті до засобів, за допомогою яких можна встановити ці данні, належать висновки експертів та показання свідків.

Тому спершу суд вислухав в судовому засіданні малолітню дитину, яка визнала позивача своїм батьком, а наступним етапом був розгляд результатів судово-генетичної експертизи. У висновку зазначеної експертизи було встановлено, що громадянин дійсно є біологічним батьком дитини, *«і це не є наслідком випадкового збігу генетичних ознак у осіб, що не мають родинних зв'язків, а вірогідність батьківства складає не менше 99,99%»*.

Оскільки позивач був громадянином Азербайджанської республіки, то відповідно до статті 65 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлення та оскарження батьківства визначається особистим законом дитини на момент її народження. З тих підстав, що мати дитини мала громадянство України, а відомості про батька дитини були записані до свідоцтва про народження за вказівкою матері, то до спірних правовідносин підлягало застосуванню саме право України.

Дослідивши надані позивачем докази щодо обставин справи, а також висновок судово-генетичної експертизи, суд виніс рішення, в якому визнавав батьківство громадянина Азербайджанської республіки батьком малолітньої особи. В задоволенні позовних вимог щодо зобов'язання районного відділу записів актів громадянського стану додати зміни до актового запису та видати нове свідоцтво про народження було відмовлено [58].

Таким чином, зазначена справа демонструє успішне застосування судово-генетичної експертизи. Однак в деяких випадках наявної сукупності фактів, може виявитися недостатньо для того, щоб рішення національних судів тієї країни, до юрисдикції якої належить розгляд справи по суті, було винесене на користь біологічних батьків. Крім цього, колізії можуть виникати між правами усиновителів та біологічних батьків.

Для прикладу, слід навести справу Європейського Суду з прав людини *Узбяков проти Росії* [59].

Обставини даної справи полягали в тому, що в чоловік – Сергій Узбяков та жінка – громадянка Росії мали позашлюбні відносини, в результаті яких в них народилися спільні діти. Через те, що чоловік перебував нелегально на території Росії, дані про батька в свідоцтвах народження дітей зазначені не були.

Через деякий час біологічного батька дітей заарештувала за підозрою у вчинення злочину, а жінка, з якою в них на той момент було вже п'ятеро спільних дітей, померла.

Через відсутність офіційної інформації пор батька старші діти були передані до школи-інтернату, молодшу доньку помістили у дитячий будинок, на той момент дівчинці було трохи більше року.

Згодом старших дітей зі школи-інтернату забрала сестра померлої жінки. Пізніше суд визнав батьківство щодо чотирьох старших дітей за позивачем та повернув їх додому.

Щодо молодшої дитини обставини були інакшими – за час перебування дитини у відповідному закладі дівчинку встигли передати під опіку усиновителів, після ті перевезли дівчинку в інше місто. Тому, дізнавшись про усиновлення своєї молодшої дитини, іншими людьми, батько доповнив свій позов ще однією заявою про скасування рішення щодо усиновлення.

Втім, суд дозволив усиновлення попри те, що біологічним батьком дитини неодноразово були здійснені заходи для визнання батьківства. Серед формальних підстав, які навів у своєму рішенні суд, була смерть матері, а також відсутність будь-яких даних щодо особи батька в офіційних документах щодо дитини, а саме - в свідоцтві про народження дівчинки. Тобто жодних формальних перешкод, які б суперечили закону не було.

Суд відхилив позов Узбякова, мотивуючи це тим, що немає підстав для скасування рішення про усиновлення, навіть попри те, що його батьківство було фактично встановлено. Подальші звернення не призвели до возз'єднання родини, адже суд апеляційної інстанції та Верховний суд підтримали позицію суду першої інстанції та не стали на сторону батька.

Вичерпавши всі національні ресурси правового захисту, пан Узбяков звернувся до Європейського суду з прав людини зі скаргою про порушення його батьківських – адже дитина була усиновлена та перевезена до іншого

міста без його відома. В свою чергу, відмова суддів визнавати батьківство чоловіка та відсутність всебічної оцінки ситуації, а також врахування інтересів дитини свідчили про порушення національними органами судової влади прав відповідно до статті 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а саме права на повагу до приватного та сімейного життя. Таким чином, російські суди не здійснили свій негативний обов'язок та не утрималися від втручання в приватне та сімейне життя.

В процесі дослідження обставин справи було встановлено, що чоловік та померла прожили разом в цивільному шлюбі 17 років. Протягом цих років біологічний батько здійснював піклування та виховання дітей, в тому числі над найменшою дитиною. У зв'язку з чим, суд дійшов висновку, що між дитиною та батьком існував певний зв'язок, яким відповідно до Конвенції слід розуміти не інакше, як в значенні «сімейного життя» [60].

Суд також зауважив, що при розгляді справи суди не взяли до уваги кілька важливих обставин, про які вони були поінформовані – дитина мала рідних братів та сестер, жодні дії суду не були направлені на з'ясування особи батька, в тому числі, не була опитана рідна сестра померлої, якій був відомий факт батьківства Узбякова.

Тобто при прийнятті рішення суди послалися на формальність – відсутність в свідоцтві про народження відомостей про батька дитини. Крім цього, урахування судом найкращих інтересів дитини також варто поставити під сумнів, адже врешті дитина була відділена від своїх кровних родичів, сестер, братів та біологічного батька.

Врешті, Суд визнав порушення статті 8 Конвенції та призначив Узбякову матеріальну компенсацію в розмірі п'ятнадцяти тисяч євро [59].

Таким чином, з цієї справи можна зробити кілька важливих висновків:

- в спорах щодо визначення батьківства права біологічних батьків завжди будуть переважати над правами усиновителів, незважаючи навіть на формальне дотримання всіх правил, передбачених законом;
- втручання держави в приватне життя має бути окреслене більш чіткими межами, адже може призвести до катастрофічних (в певних масштабах) наслідків;
- рішення, які приймає суд «в найкращих інтересах дитини» можуть тільки здаватися такими, а натомість порушувати як права самої дитини, так і осіб, що мають із нею родинний зв'язок.

Про останнє, але в контексті справ про незаконне перевезення та утримання дітей, надалі й буде йти мова.

Попри безлічі відмінностей в правовому регулюванні цього питання, варто підкреслити одну спільність, притаманну абсолютно всім державам світу – в сімейних спорах за участю дитини інтереси дитини, її життя, безпека, а також фізичне та психологічне здоров'я є пріоритетними та найціннішими.

Дійсно, інтереси дитини мають враховуватися в першу чергу, адже в такій ситуації саме дитина знаходиться в найбільш вразливій позиції, і справа йде не тільки про питання, пов'язанні із визначенням того, з ким та на яких умовах вона буде проживати після розлучення батьків.

За результатами соціологічних досліджень великий вплив на психологічне та фізичне благополуччя дитини здійснює в тому числі емоційний стан батьків, а також якість спілкування батьків з дитиною та якість спілкування батьків між собою [61; с. 341].

Крім цього, через тривалі та затяжні судові процеси існує ризик того, що стосунки між дітьми та батьками (загалом між учасниками спору) можуть тільки погіршуватись й наслідки таких погіршень можуть бути

невиправними, а тому в подібних справах важливо діяти невідкладно (див. *Iosub Caras v. Romania* [62; п. 24, 28]).

Зокрема, спершу варто розглянути Рішення Верховного Суду України по справі № 6-31957св10 [63]. Обставини цієї справи полягали в тому, що мати з дитиною поїхала з Німеччини до України (обоє вони мали українське громадянство). З батьком (громадянин ФРН) була домовленість про недовготривалий візит до родичів, однак підчас телефонної розмови дружина повідомила, що повертатися до Німеччини вона з малолітнім сином не планує. Тож, батько через представників на території України звернувся з позовом про незаконне перевезення дитини до суду, вимагаючи негайного повернення сина.

Ленінський районний суд м. Вінниці задовольнив позов, однак пізніше Верховний Суд України скасував це рішення та призначив новий розгляд справи в суді першої інстанції. В цій ситуації Суд підкреслив, що перевірка законності вивезення дитини (в цьому випадку воно було законним) є важливим елементом під час прийняття рішень судами, адже суди попередніх інстанцій не перевірили чи дійсно мало місце незаконне вивезення дитини з Німеччини до України, яким було поводження кожного із батьків з дитиною, чи прижилась дитина в новому для себе середовищі і чи може вона, відповідно до принципів, зазначених в Декларації прав дитини від 20 листопада 1959 року, бути розлучена з матір'ю.

Справа *Віленчик проти України* [64]. В цій справі скаржник, громадянин США, який проживає в США, поскаржився, що його колишня дружина – і за сумісництвом мати його сина - відмовилися повертати дитину з України в США. В країну, де їхня дитина жила до прибуття в Україну.

В заяві до ЄСПЛ чоловік зазначив, що таке рішення українського суду варто розглядати як не виправдане втручання в його сімейне життя. Держава визнала, що відмова в поверненні дитини до США дійсно містила в собі порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод, однак для цього були вагомі підстави, які ґрунтувались положеннях статей 12, 13 и 20 Гаазької конвенції 1980 року.

Перед державою стояв неоднозначний вибір між позитивними та негативними обов'язками. З однієї сторони – не перешкоджати громадянину США реалізовувати його права на повернення дитини, з іншої сторони приймати свої рішення відповідно до Гаазької конвенції 1980 року – проводити всебічне та ефективне розслідування для з'ясування всіх обставин, що безпосередньо стосуються інтересів дитини та її благополуччя.

Проблема, з якою звернувся до Суду заявник, полягала в тому, що Верховний Суд використовував процедуру судового розгляду в якості «замаскованого заклику до підриву принципу *res judicata*» (*Ferrari v. Romania* [65]) [64; п. 55]. Така поведінка суду сприяла, що розгляд справи затягнувся на стільки, що її загальна тривалість перевищила шеститижневий термін, рекомендований статтею 11 Гаазької конвенції 1980 року.

Суд не знайшов жодних логічних пояснень та підстав для українських судів діяти саме таким чином, а тому визнав порушення статті 8 Європейської конвенції з прав людини, присудив компенсацію та виконання рішення про повернення дитини [64].

Справа *Хабровські проти України* [66]. В цій справі мати так само перевезла без узгодження з батьком дитину до України. Попри те, що українські суди винесли правомірне рішення за заявою батька про повернення дитини назад до Польщі, під час виконання виникало чимало проблем: мати ігнорувала зобов'язання повернути дитину та вдруге змінила місце проживання, переїхавши з Івано-Франківська до Криму, а саме до Сімферополя.

Тож підчас розгляду справи в ЄСПЛ позиція батька ґрунтувалась на тому, що державні органи знали про можливе місце перебування відповідача (Івано-Франківськ або Сімферополь), а тому виконавчі служби

могли здійснювати свою діяльність в цих двох областях, обмінюючись інформацією. Навіть володіючи інформацією про порушену проти матері дитини справу, поліція ніяким чином не втрутилася, коли відповідачка звернулась до них із зверненням про постійне проживання в Україні.

Відтак, в цьому випадку держава також не виконала своїх позитивних обов'язків. Бездіяльність та вичерпність національних ресурсів призвела до того, що Європейський суд з прав людини виніс рішення, в якому визнав порушення статті 8 Європейської конвенції з прав людини, а також статті 6 §1 Конвенції [66] відповідно до якої:

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

Таким чином, однією з найбільших проблем під час вирішення справ про викрадення дітей є, по-перше, неналежне розслідування всіх обставин справи, по-друге ігнорування державою своїх позитивних обов'язків відповідно до статті 8 Європейської конвенції з прав людини. По-третє, порушення розумних строків розгляду справи.

Окрім питань, проаналізованих вище, варто розглянути й інші проблемні питання під час вирішення міжнародних спорів щодо викрадення дітей батьками.

Для початку, закон має символічну силу в питаннях визначення ролей батьків. Тому, звертаючись до закону, батьки часто шукають підтвердження своєї «хорошої» ідентичності. В результаті чого, ми опиняємось в ситуації за якої, в залежності від культурного контексту, жінки та чоловіки стають носіями ярликів [67; с. 361, 362].

Навішування подібних ярликів може бути небезпечне тим, що рішення по такій справі може бути прийняте із відвертим порушенням або ігноруванням основних принципів права.

Для прикладу, в справі *Hoffmann v. Austria* [68] після розлучення з батьком своїх двох дітей заявниця була позбавлена батьківських прав. Рішення стосовно позбавлення матері батьківських прав ґрунтувалося на релігійній відмінності - заявниця була свідком Єгови, а діти, як і батько, були римськими католиками.

В результаті Європейський суд з прав людини постановив, що було порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), а також статті 14 (заборона дискримінації) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [68].

Такі випадки не поодинокі й дискримінація може відбуватися не тільки на основі релігійної приналежності одного з батьків, але й стосуватися гендерних аспектів, соціальних, матеріальних тощо.

Для підтвердження цієї тези слід розглянути результати аналізу практики українських судів щодо визначення місця проживання дитини в справах з іноземним елементом. Всього було проаналізовано 50 справ, з них тільки в п'яти випадках рішення були прийняті на користь того, щоб дитина проживала з батьком (див. Додаток 1).

На основі всього зазначеного вище можна зробити висновок, що при вирішенні сімейних транскордонних спорів щодо батьківства, викрадення дітей, розлучення тощо саме на судові органи покладається одна з найбільш відповідальних ролей – встановлення всіх обставин справи, а також їх вивчення. Для того, щоб на основі всіх з'ясованих фактів та наявних доказів прийняти найбільш справедливе рішення, передусім судові органи мають в повній мірі враховувати найліпші інтереси дитини.

Однак, переліку того, які питання необхідно з'ясувати та які з них є релевантними саме для цієї конкретної справи, немає. Тому в цій ситуації лишається покладатися на здоровий глузд та відповідність принципам права дій тих, від кого залежить прийняття рішень.

2.3.Визнання та виконання рішень в міжнародних сімейних спорах

Одними з найбільш проблематичних та складних питань при врегулюванні міжнародних сімейних спорів є визнання рішень іноземних судів та, відповідно, їх виконання.

Найперше на що треба звернути увагу – це правове регулювання питань визнання та виконання рішень за допомогою багатосторонніх міжнародних договорів.

Раніше вже зазначалось, що в міжнародних сімейних спорах про поділ спільного майна подружжя на території держав-членів ЄС актуальними є два документи - Регламент (ЄС) 2016/1103 від 24 червня 2016 року, а також Регламент (ЄС) 2016/1104 від 24 червня 2016.

Ці нормативно-правові акти регулюють не тільки юрисдикційні питання, але й питання визнання та виконання рішень за участю іноземного елемента. Відповідно до положень цих нормативно-правових актів, рішення судів однієї Договірної Сторони має так визнаватися та виконуватися на території іншої Договірної сторони, окрім тих випадків, коли це суперечить національному законодавству держави, на території якої це рішення має виконуватися.

Крім цього, відповідно до статті 33 Регламенту № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах зазначається про можливість визнання рішення однією державою ЄС, що було прийняте в іншій державі-члені ЄС без застосування якихось особливих процедур. При цьому, по суті справи, рішення щодо яких було прийнято в іншій країні, переглядатись не можуть (стаття 36).

Однією з проблем, що супроводжує визнання та виконання рішень про розірвання шлюбу або поділ спільного майна подружжя – це відсутність правового врегулювання майнових та немайнових прав одностатевого в

деяких країнах світу. Про що більш детально вже зазначалось в попередньому розділі цієї роботи.

В справах щодо стягнення аліментів або утримання для того, щоб рішення або угода визнавались або виконувались в Договірній Державі, попередньо у спеціалізовані органи такої держави має податись заява. В статті 10 Гаазької конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 року надається перелік заяв (звернень), які є доступними для сторони (кредитора) для одержання утримання:

- визнання або визнання та виконання рішення (так само щодо рішень прийнятих або визнаних запитуваною державою);
- у випадку відсутності рішення в запитуваній державі, винесення такого рішення, особливо, коли постає питання встановлення батьківства;
- винесення рішення в запитуваній державі у випадках, коли визнання та виконання рішення є неможливим, або у визнанні та виконанні відмовлено у зв'язку з недостатністю підстав для визнання та виконання (підстави зазначаються в статті 20, підпунктах “b”, “e” статті 22 цієї Конвенції);
- зміна рішення, винесеного в запитуваній державі або в державі, іншій, ніж запитувана держава.

В свою чергу, боржнику доступні заяви щодо визнання рішення або еквівалентна процедура, що призводить до зупинення чи обмеження виконання попереднього рішення в запитуваній державі; про зміну рішення, винесеного в запитуваній державі або державі іншій, ніж запитувана держава (п. 2 статті 10 Конвенції 2007 року).

Всі, із вищезазначених категорій заяв, «підлягають підсудності, що застосовується в запитуваній державі» (п. 3 статті 10 Конвенції 2007 року).

Підстави для визнання та виконання рішення в інших договірних державах, що було винесене в державі походження, зазначені в цій статті 20 Конвенції. Зокрема, рішення визнається та виконується в інших Договірних державах якщо: в момент, коли провадження було розпочато, дитина, на яку було призначено утримання (за умови, що відповідач так само проживав в цій країні й сумісно проживав із дитиною, або сплачував там аліменти), або відповідач або кредитор мав звичайне місце проживання в державі походження.

Винятками є спори щодо зобов'язань про утримання дітей, коли між сторонами існує угода про юрисдикцію або якщо «рішення виніс орган, що здійснював юрисдикцію у справі про особистий стан чи батьківську відповідальність, якщо ця юрисдикція не ґрунтувалася тільки на громадянстві однієї зі сторін».

В низці випадків також можлива подільність рішення або його часткове визнання та виконання, про що зазначається в статті 21 цієї Конвенції 2007 року. Подібний спосіб вирішення питання застосовується тоді, коли запитувана держава з певних причин не може визнати або виконати рішення повністю. Заява про часткове визнання або виконання може бути подана завжди.

Для того, щоб рішення отримало відмову у визнанні або виконанні мають бути певні підстави (стаття 22 Конвенції).

По-перше, визнання та виконання такого рішення має бути очевидно несумісним з “order public” (основами правопорядку) запитуваної держави або ж його було отримано шляхом шахрайства, дотичним до процесуальних питань (підпункти “a”, “b” статті 22 Конвенції 2007 року).

По-друге, провадження з таким самим предметом та сторонами вже триває в органі запитуваної держави. Крім цього, важливо встановити чи розпочалось провадження в тій країні раніше. Відповідно, якщо провадження вже було розпочато в іншій країні за участю тих самих сторін

та з однакових підстав, такий спір не може вирішуватись судом Договірної Сторони (підпункт “с” статті 22 Конвенції).

По-третє, таке рішення є несумісним із рішенням, яке вже було прийнято стосовно цього ж спору в запитуваній державі, за умови, що це останнє рішення підлягає виконанню та визнанню (підпункт “d” статті 22 Конвенції).

По-четверте, рішення було прийняте із порушенням статті 18 цієї Конвенції або із порушенням процесуального законодавства – відповідач не був належним чином поінформований, через що не мав можливості представляти свої інтереси в суді (підпункти “i”, “ii”, “f” статті 22 Конвенції).

В цілому, такі правила є актуальними для всіх видів міжнародних сімейних спорів, що розглядаються в цій роботі.

Водночас найбільшим чином впливають на визнання та виконання рішень колізійні норми національного законодавства запитуваної держави.

Зокрема, проблеми можуть виникати у зв’язку із тим, що дії, які на території однієї держави визнаються цілком нормальними та прийнятними, на території іншої держави вважаються незаконними та передбачають за собою певний вид покарання.

Для прикладу, якщо жінка (не резидентка), яка завагітніла та народила дитину від чоловіка, що є громадянином ОАЕ, поза їх шлюбними відносинами, вона не має права на утримання або стягнення аліментів з цього чоловіка на території ОАЕ, тільки на території держави, резиденткою якої вона є (тільки якщо це передбачено національним правом тієї держави). Така категоричність спричинена тим, що відповідно до статті 356 Кримінального кодексу ОАЕ вагітність поза шлюбом вважається злочином. В таких випадках кримінальній відповідальності підлягають обидва - мати й батько дитини. В якості покарання суд може призначити тимчасове позбавлення свободи та депортацію з країни [69].

Можливість опинитись у вразливому становищі притаманна й мусульманським жінкам в Індії. Попри прийняття в 1986 році Закону «Про жінок-мусульманок (захист прав під час розлучення)» [70] права таких жінок все ще набагато відрізняються від тих, які після розлучення надаються жінкам, приміром, в країнах ЄС. Відповідно до Закону «Про жінок-мусульманок» (вже скасованого), якщо після розлучення жінка не спроможна була себе самостійно забезпечити вона заслуговувала на справедливе утримання з боку її колишнього чоловіка, яке, однак, мало сплачуватись тільки протягом Ідда - періоду після розлучення протягом якого жінка не може одружуватись знову [71]. Також, відповідно до вищевказаного Закону, якщо жінка протягом або після розлучення народжувала від свого колишнього чоловіка дитину, то отримувати аліменти стосовно цієї дитини вона могла тільки протягом двох років з дня народження дитини (пункт 3).

Відповідно до Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання [72] органом відповідальним за виконання положень Конвенції є Міністерство юстиції України. Відповідно до чого Міністерство сприяє співробітництву між компетентними органами України, а також здійснює співробітництво з центральними органами інших Договірних держав.

В свою чергу, загальний порядок стягнення аліментів відповідно до національного законодавства визначається статтею 71 Закону України «Про виконавче провадження».

Права та обов'язки щодо утримання, виплати аліментів містяться також і в Сімейному кодексі України. Зокрема, в Главі 9 Кодексу містяться положення про права та обов'язки подружжя по утриманню, а також про їх припинення. В тому числі згадується можливість укладення договору подружжя про надання утримання (стаття 78 Сімейного кодексу України), умови позбавлення права на утримання (наприклад, коли одержувач

аліментів поставив себе в становище, за якого він потребує допомоги, свідомо) або певні його обмеження, право дружини на утримання чоловіком під час вагітності та у разі проживання із нею дитини, право чоловіка на утримання у разі проживання із ним.

Відтак, можна зробити висновок про те, що процес стягнення передбачає за собою проходження не одного кола бюрократичних процедур: звернення із заявою до відповідного органу, визначення юрисдикції, процес отримання рішення про стягнення аліментів, який також включає в себе низку побічних процесуальних процедур, а також сам етап стягнення аліментів. В найкращому випадку – боржник буде сплачувати аліменти відповідно до рішення суду й це питання можна вважати закритим. У випадку, найбільш наближеному до реальності, суб'єкт, який має сплачувати аліменти буде всіляко від цього ухилятися, в тому числі через затягування процесуальних строків або ж через надання недостовірної інформації про фактичний матеріальний стан.

Саме тому доцільно поставити під сумнів ефективність врегулювання міжнародних сімейних спорів щодо стягнення аліментів та утримання. Водночас врегулювання спорів за допомогою суду має й одну вагому перевагу – примусовий характер судових рішень.

Тому окрему увагу варто приділити відповідальності за ухилення від сплати аліментів. Це питання важливо розглянути, адже правові наслідки демонструють те, що може чекати на сторону в тому випадку, якщо вона відмовиться виконувати рішення суду або умови угоди, якої сторони досягли шляхом взаємної домовленості.

Покарання або наслідки за ухилення від обов'язку утримання визначають компетентні органи тієї держави, яка забезпечує належне виконання рішення суду або угоди про утримання.

Правові наслідки для боржника в Україні суттєво відрізняються від тих, що можуть виникнути в нього в раніше згаданих ОАЕ.

Відповідно до статті 330 Кримінального кодексу ОАЕ чоловіку, що ухиляється від сплати аліментів, хоча має реальну можливість для цього, назначається покарання вигляді одного року позбавлення волі або штраф у розмірі не більше десяти тисяч дирхам (станом на 8 березня 2021 року десять тисяч дирхам ОАЕ = 75,5 грн. [73]).

Згідно з частиною 1 статті 164 Кримінального Кодексу України злісне ухилення від сплати аліментів або утримання передбачає покарання у вигляді громадських робіт від 80 до 120 робочих годин або арешт строком до трьох місяців або ж обмеження волі до двох років. В примітці до цієї статті зазначається, що під злісним ухиленням варто розуміти наступне:

Ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості зі сплати [74].

Міжнародні сімейні спори щодо зобов'язань про утримання або стягнення аліментів, як і попередні види міжнародних сімейних спорів, також мають свої особливості та складнощі. Особливу роль відіграє відсутність чітких юрисдикційних кордонів та інтерес держави в результаті вирішення спору, що створюють проблеми для сторін спору. Подолати такі «юрисдикційні бар'єри» буває вкрай складно, адже заявники в таких справах часто є малозабезпеченими та живуть за рахунок соціальної допомоги. Відтак, держава, яка надає такій особі фінансову допомогу, стає зацікавленою стороною, адже в протилежному випадку, коли стягнути з відповідача аліменти не вдається, витрати із забезпечення таких осіб стають тягарем саме держави [75; с. 994].

Крім цього, держава, що вважається місцем проживання або постійним місцем перебування боржника, бере на себе обов'язок забезпечення доступу до правосуддя для нерезидентів цієї держави. Однак

на практиці існують випадки, коли правосуддя для певних осіб не є доступним через різного роду дискримінації [75; с. 995].

В справах про викрадення або незаконне переміщення та утримання дітей актуальною є Гаазька конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року. Відповідно до якої, кожна з Договірних Держав самостійно визначає Центральний орган для виконання функцій, що покладаються на неї цією Конвенцією.

Відповідні органи мають вжити всі необхідні заходи для відповідності функції посередника в таких справах: виявляють місцезнаходження дитини, вживають тимчасові заходи для запобігання нанесення подальшої шкоди дитини, досягають дружнього розв'язання питань або ж забезпечують добровільне повернення дітей, забезпечують інформацією, юридичною допомогою тощо (стаття 7 цієї Конвенції). Це положення знайшло свою підтримку і в національному законодавстві України – в ч. 5 Узагальнення практики застосування судами під час розгляду цивільних справ Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, текст в якій дублює вище згадане положення Конвенції.

Цінність Гаазької конвенції 1980 року в питаннях визнання та виконання полягає й у тому, що в статті 13 цієї Конвенції, зазначаються випадки, коли судовий або адміністративний орган запитуваної держави може ухилитися від виконання зобов'язання про видання розпорядження про повернення дитини.

Зокрема, на сторону, що заперечує проти повернення такої дитини, покладається обов'язок довести наступне:

- факт укладання мовчазної згоди про переміщення утримання дитини з особою, установою чи іншим органом, що піклуються про дитину;
- фактичну відсутність здійснення права піклування зі сторони піклувальника;

– існування серйозного ризику загрози заподіяння фізичної або психічної шкоди або створення нетерпимої обстановки для дитини після її повернення [41].

Разом з тим, аргументи, зазначенні в рішенні в будь-якому випадку беруться до уваги під час застосування зазначеної Конвенції, а *«сам факт винесення рішення про піклування або про визнання цього рішення в запитуваній державі ще не є підставою для відмови в поверненні дитини»* (стаття 16 цієї Конвенції). У поверненні може бути відмовлено й тоді, коли це суперечить принципам національного законодавства запитуваної держави (стаття 20 цієї Конвенції).

В статті 7 Європейської конвенції про визнання і виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 року (1 листопада 2008 року набрала чинності для України) [76] зазначається, що всі рішення стосовно опіки приймаються до виконання у будь-якій іншій Договірній Державі, якщо це рішення є обов'язковим до виконання у державі походження. Підстави, на основі яких може бути відмовлено у визнанні та виконанні рішень зазначаються у статті 9 (неналежне поінформування відповідача та ін.), а також на підставах, зазначених у статті 10 цієї Конвенції:

- наслідки рішення суперечать національному законодавству та основоположним принципам запитуваної держави;
- через зміну обставин наслідки первісного рішення в достатній мірі не відповідають інтересам дитини;
- якщо дитина не мала жодних зв'язків із країною походження та ін.

Відповідно до статті 7 Конвенції про контакти з дітьми (ETS N 192) [77] судові органи вживають всі необхідні міри під час вирішення спорів стосовно контактів. На відповідні органи покладається обов'язок

поінформувати батьків, та підтримати їх (або інших осіб, пов'язаних родинними зв'язками з дитиною) інтерес до інструментів мирного врегулювання конфліктів – укладення мирової угоди, медіація або інших способи вирішення спорів. Втім, більш детально про це буде йтись в наступному розділі цієї роботи.

Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язані вживати всі належні заходи під час складання або зміни угод про контакти, пов'язані із дитиною.

Суди відповідних держав за вимогою мають затвердити угоду про контакт, окрім випадків, коли національні закони передбачають інакше, або якщо положення такої домовленості буде суперечити інтересам дитини (стаття 8, Конвенції). Крім цього, Договірними державами вживаються всі належні заходи стосовно забезпечення визнання та виконання розпорядження про контакт (стаття 8, Конвенції).

В статті 10 цієї Конвенції зазначається про наявність кількох категорій захистів та гарантій, яким має сприяти кожна з Договірних Держав. Для прикладу, ці категорії включають:

- можливість контрольованого особистого контакту чи іншої форми контакту з одним з таких батьків в тому випадку, якщо підтримання неконтрольованого контакту з одним з її батьків не відповідає найвищим інтересам дитини (п. 3 статті 4);
- система визнання і виконання розпоряджень інших Договірних держав стосовно контакту та права на опіку (п. 1 статті 14);
- процедура, визнання та виконання таких розпоряджень (п. 1 статті 14).

В певних випадках судові органи можуть видати розпорядження про контакт, яке матиме силу лише за умови дотримання певних гарантій та захисту. Подібні гарантії необхідні для того, щоб забезпечити вчасне

повернення дитини або убезпечити її від розповсюдженої практики незаконного вивезення дітей одним з батьків тощо (стаття 10 Конвенції).

Зокрема, для забезпечення виконання такого розпорядження можуть бути включені наступні гарантії: забезпечення витрат, пов'язаних із переміщенням та проживанням дитини; утримання від перешкоджання здійсненню контакту, а також можливість накладення штрафу щодо особи, яка порушила умови забезпечення гарантій або попри законні підстави для того відмовляється їх виконувати.

В справах щодо забезпечення повернення дитини або попередження викрадення такої дитини від контактуючої сторони може вимагатися надання документів, що посвідчують особистість та документ, що посвідчує поінформованість компетентних консульських органів про їх передачу. Крім цього, необхідною умовою буде також регулярне звітування про спілкування з дитиною до компетентних органів або певні фінансові гарантії тощо.

Водночас, прийняте судом Договірної Держави в жодному випадку не може бути переглянуте по суті в запитуваній державі (стаття 15 Конвенції).

Раніше вже неодноразово зазначалось про те, що всі Договірні Держави Гаазької конвенції 1980 року, повинні здійснювати співпрацю. Відповідно, на Україну також покладається це зобов'язання надавати допомогу в справах, що підпадають під сферу дії цієї Конвенції. Для того, щоб зрозуміти чи ефективний цей механізм в реальному житті та які існують суттєві недоліки під час правозастосування, необхідно зробити огляд судової практики України.

Зокрема, в справі № 6-59720св10 [78] зазначається про незаконне вивезення матір'ю (громадянки України) малолітньої дитини (громадянина Чеської Республіки) з постійного місця проживання дитини - Чехії на територію України після розлучення батьків. Крім цього, мати без

погодження з батьком змінила громадянство сина на українське й повідомила про це в телефонному режимі.

Одразу після викрадення дитини батько через представників звернувся до колишньої дружини з позовом про негайне повернення малолітньої особи в супроводі батька на територію Чехії.

Позиція батька ґрунтувалась на тому, що Рішенням районного суду м. Прага Чеської Республіки від 6 листопада 2008 року було встановлено опіку над дитиною обома батьками з правом поперемінного виховання дитини, яке означало, що кожен непарний тиждень місяця син знаходиться на вихованні матері, а кожний парний на вихованні батька. Тобто, мова йшла про порушення законного права останнього на піклування про дитину, в тому числі, і право на визначення місця проживання, рішення

В результаті вирішення спору Верховний Суд України відхилив касаційну скаргу матері, визнав незаконним перебування дитини на території України та залишив без змін Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області [78].

Однак, через те, що мати ігнорувала виконання рішення суду та відмовлялась добровільно повертати дитину та перешкоджала доступу батька до дитини, колишній чоловік ініціював провадження в ЄСПЛ згідно з Гаазькою конвенцією про цивільні аспекти міжнародного викрадення дитини 1980 року для того, щоб повернути дитину назад до Чеської Республіки (*Справа М. Р. та Д. Р. проти України* [79]).

Найбільшою проблемою в цій справі була неспроможність державних органів забезпечити виконання рішення Верховного Суду України, ніби то встановити місцезнаходження (з матеріалів справи стало відомо, що місцеві органи добре знали про місце перебування матері та дитини), а також процесуальний порядок (в тому числі належний чином проведене поінформування обох сторін).

Дійсно, проаналізувавши матеріали справи можна зробити висновок про те, що українська влада не виконала свій позитивний обов'язок відповідно положень Гаазької конвенції [79; п. 58], відповідно до яких, розгляд та виконання рішення відповідними органами обмежені терміном не більше шести тижнів. Сумарно, починаючи з розгляду цієї справи судом першої інстанції, та закінчуючи прийняттям рішення Верховним Судом України, справа тривала приблизно один рік, що значно перевищувало термін шести тижнів.

Таким чином, Європейський суд з прав людини визнав порушення статті 8 Європейської конвенції з прав людини та зобов'язав Україну виплатити матеріальну компенсацію за витрати, а також привести до виконання рішення про повернення дитини до Чеської Республіки.

Надалі варто повернутися до ситуації, коли одна з держав не є Договірною Державою, втім, між запитуваною та запитуючою державами існує двостороння угода. В контексті питання визнання та виконання рішень – буде розглядатися приклад, зазначений в одному з попередніх підрозділів – приклад співпраці в цивільних справах України та Молдови.

Зокрема, доволі гуманною є позиція молдавського кримінального законодавства стосовно викрадення дітей батьками. В статті 164 Кримінального кодексу Республіки Молдова зазначається, що викрадення неповнолітніх осіб їх близькими родичами або батьками не тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі, а передбачає тільки штраф у розмірі до 650 умовних одиниць або ж громадські роботи терміном від 180 до 240 годин [80].

Тож, порівнюючи регулювання справ щодо викрадення батьками дітей Молдови та України, слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» [81] держава вживає заходів для недопущення незаконного переміщення, вивезення та неповернення дітей з-за кордону, їх

викрадення, а також для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон (стаття 32 цього Закону).

Проте, на відміну від Молдови, в українському кримінальному законодавстві такий злочин як викрадення дитини батьками не передбачається взагалі, адже суб'єктом злочину частини 2 статті 146 Кримінального кодексу України (незаконне викрадення малолітньої дитини) не можуть бути батьки, прийомні батьки усиновителі, опікуни тощо, тобто особи, що мають законні права тримати дитину в небажаному для неї місці або утримувати її, але з метою піклування про неї, її фізичне та психологічне благополуччя [82].

Відповідно до п. 1 розділу 2 Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України установа місцезнаходження дитини у разі її зникнення здійснюють підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України [83].

Однак, в частині 1 статті 162 Сімейного кодексу України передбачається можливість відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання у випадку, якщо один з батьків або інша особа, пов'язана з дитиною родинними зв'язками, без згоди другого з батьків (або інших осіб), з яким проживала дитина, змінить її місце проживання втому числі шляхом її викрадення.

Слід додати що, повернення дитини до попереднього місця проживання стає неможливим, якщо це суперечить безпеці та інтересам дитини. Що стосується батьків-викрадачів, то на них покладається зобов'язання компенсувати матеріальну або моральну шкоду, завдану тій особі, з якою проживала дитина (частина 2 статті 162 Сімейного кодексу України). Проблема повернення дитини з недоговорної держави обтяжена тим, що з'ясування різноманітних юридичних нюансів законодавства недоговорної Держави потребує ще більшої кількості ресурсів як матеріальних (наприклад, фінансів), так і нематеріальних – часу або

психологічних ресурсів тощо. Інколи цих ресурсів виявляється недостатньо або вони з'являються запізно, і тоді дитину не вдається повернути ні за допомогою суду, ні за допомогою інших компетентних органів. В подібних випадках оптимальним та рятівним варіантом для сторін може стати пошук альтернатив.

Підсумовуючи слід зазначити, що на даному етапі міжнародне приватне право, а також національне законодавство окремих держав, не здатні в повній мірі задовільнити потреби своїх «споживачів», тобто учасників міжнародних сімейних спорів.

Практика застосування наявних нормативно-правових актів під час вирішення міжнародних сімейних спорів за участю дітей нагадує радше війни на виснаження між сторонами спору, і тільки в другу чергу дії сторін мають на меті пошук справедливості та відновлення порушених прав. До цього висновку можна дійти, проаналізувавши судову практику.

Більше того, через малопоінформованість, культурний контекст та обмеженість ресурсів, сторони самотійно не здатні визначити й зрозуміти своїх потреб, а відтак використати найбільш ефективні інструменти для вирішення спору.

Крім цього, в міжнародних сімейних спорах колізійні норми конвенцій або законів надають юристам та сторонам широке коло можливостей для захисту порушених прав сторін, однак не завжди такі можливості використовуються за призначенням. Дана проблема має складне підґрунтя: з одного боку - сторони спору через “особистісну” природу спору часто не можуть знайти найоптимальніші шляхи його вирішення, з іншої - ринок юридичних послуг, який направлений здебільшого на отримання прибутку, а не на вирішення суті спору.

Відтак, в таких спорах під великий сумнів можна поставити виконуваність рішень як іноземних, так і національних судів, адже сторони використовують суд, радше як інструмент впливу на іншу сторону, спробу «перемогти» в міжособистісному конфлікті, продемонструвати іншій стороні свою правоту. Тобто, коли сторони в таких спорах через його емоційну складову не погоджуються із рішенням суду, вони можуть всіляко ухилятися від його виконання. Відтак, вирішення міжнародних сімейних спорів за допомогою суду викликає чимало сумнівів щодо своєї ефективності.

РОЗДІЛ 3

НЕСУДОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

3.1. Особливості вирішення міжнародних сімейних спорів за допомогою арбітражу

Одним із альтернативних способів вирішення спорів є арбітраж. Втім, чи може розглядатися арбітраж, як інструмент вирішення міжнародних сімейних спорів? І чи може він вважатися більш ефективним, ніж врегулювання міжнародних сімейних спорів за допомогою суду або медіації? – це ті питання, пошук відповідей на які буде здійснюватися цьому підрозділі.

Перед тим, як підійти більш детально до пошуку відповідей на зазначені питання, слід ознайомитись із визначенням арбітражу.

Зокрема, згідно з визначенням, наданим словником юридичних термінів, арбітраж може розумітися, як *«засіб розв'язання спорів, при якому сторони звертаються не до суду, а до окремих осіб – арбітрів (третейських суддів) або спеціальний орган для розв'язання майнових і пов'язаних з ними немайнових спорів»* [84; с. 17].

В свою чергу, під ефективністю арбітражу перш за все слід розуміти виконуваність арбітражних рішень.

Відповідно до ч. 3 статті 2 Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року (Нью-Йоркська конвенція) [85]

Суд Договірної Держави, якщо до нього надходить позов з питання, щодо якого сторони уклали угоду, передбачене цією статтею, повинен, на прохання однієї зі сторін, направити сторони в арбітраж, якщо не знайде, що згадана угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконаною.

Однак для визнання та виконання арбітражних рішень дуже важливу роль відіграє національне законодавство країни, в якій це рішення має

виконуватися. Тому необхідно підкреслити той акт, що для багатьох країн перелік спорів, що можуть стати предметом розгляду арбітражних судів є обмеженим, і за правилом виключає розгляд як кримінальних, так і сімейних спорів.

Зокрема, згідно з ч. 3 статті 1 Нью-Йоркської конвенції Договірна Держава *«може також заявити, що вона застосовуватиме цю Конвенцію тільки щодо спорів, що виникають з договірних чи інших правовідносин, які вважаються торговими за національним законом держави, яка робить таку заяву»*.

Для прикладу, відповідно до статті 2 Закону України «Про третейські суди» «третейський суд - недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин».

В Україні такий спосіб, як арбітраж, при вирішенні сімейних спорів не застосовується, адже відповідно до пункту 4 статті 6 Закону України «Про третейські суди» [86] справи у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів) підвідомчі третейським судам. Разом з тим, згідно з пунктом 12 цієї ж статті справи, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України третейськими судами не розглядаються.

Втім, ця норма є колізійною, адже відповідно до ч. 1 статті 1 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах:

Громадяни кожної з Договірних Сторін, а також особи, що проживають на її території, користуються на територіях всіх інших Договірних Сторін у відношенні своїх особистих і майнових прав таким же правовим захистом, як і власні громадяни цієї Договірної Сторони.

Таким чином, можна допустити що громадяни Договірних Держав зазначеною Конвенції можуть користуватися такою ж опцією щодо звернення до третейських судів, що й громадяни України.

Традиційно арбітраж розглядається як інструмент для вирішення господарських спорів. Однак, попри розповсюджену думку про те, що *«Арбітраж може бути використаний лише для врегулювання комерційних суперечок, оскільки комерційні суперечки вимагають швидкого розподілу, приватності та конфіденційності»* [87; с. 240], деякі правники все ж виокремлюють категорії сімейних спорів, які можуть вирішуватися за допомогою арбітражу.

Для прикладу, арбітраж може розглядати справи щодо розлучення, поділу сумісного майна подружжя, щодо проживання дитини, утримання та сплати аліментів тощо. Винятком є спори, в яких порушуються питання життя та безпеки учасників цього спору (сексуальне або психологічне насилля в родині).

Однак позиції щодо можливості врегулювання справ щодо правових наслідків шлюбу за допомогою арбітражу доволі суперечливі. Зокрема, існує думка про те, що шлюбні контракти на відміну від комерційних контрактів мають розглядатися виключно в публічному порядку (тобто судами), адже *«Шлюбний контракт принципово відрізняється від комерційного, оскільки він створює статус, який впливає на самі сторони та суспільство, до якого вони належать»* [88; с. 1].

На противагу вище наведеній позиції існує й інша - деякі правники погоджуються з тим, що при врегулюванні сімейних спорів суд не є ефективним засобом, водночас можливість вирішення таких спорів у арбітражі може значно полегшити тягар, що покладається як на суд, так і на сторони. Така можливість дозволить сторонам реалізовувати своє право на самостійний вибір засобів для захисту власних прав, адже в ідеалі арбітраж зможе бути як примусовим, так і добровільним, а участь громадськості в цьому процесі не має бути обов'язковою [88; с. 376] [87; с. 242].

Враховуючи потреби та тенденції сучасного суспільства, а також зваживши всі недоліки та переваги сімейного арбітражу в тій формі, в якій

він існує на сьогоднішній день, можливо варто погодитися із думкою, що *«Арбітраж, щодо права подружжя може бути тією ідеєю, час якої настав»* [90; с. 297]. Мається на увазі, що в перспективі сімейний арбітраж може стати ефективним засобом вирішення міжнародних сімейних спорів.

Зокрема, Стівен В. Шліссель стверджує, що справи щодо опіки над дітьми також мають розглядатися арбітражним судом, посилаючись на те, що:

- судовий розгляд потребує чималих матеріальних витрат, як зі сторони суду, так і зі сторони пари, що розлучається (адже може тривати роками).
- прийняті в суді рішення через обурення сторін можуть не виконуватися, що спричиняє нові судові розгляди з метою примусити іншу сторону до виконання своїх зобов'язань. В результаті розгляд справи може тривати довше, ніж необхідно часу для досягнення дитиною повноліття.
- суд використовується як інструмент впливу на іншу сторону, а діти стають приманкою для того, щоб отримати бажане у фінансовому та емоційному плані [91; с. 75].

Попри те, що для багатьох держав арбітраж існує тільки у вимірі вирішення комерційних спорів, деякі організації ще з початку двохтисячних років працюють над тим, щоб арбітраж також застосовувався при вирішенні сімейних спорів.

Зокрема, сімейним арбітражем займається неприбуткова організація IFLA, яка була спільно створена Чартерним інститутом арбітрів (CIArb), Асоціацією адвокатів сімейного права та Резолюцією групи сімейних юристів, спільно з Центром реформування дитячого та сімейного права [92]. Відповідно до визначення, наданого на сайті IFLA сімейний арбітраж – це

форма вирішення суперечок, яка відбувається за межами офіційної зали суду. Сторони укладають угоду, згідно з якою вони призначають відповідну кваліфіковану особу (арбітра) для вирішення спору, що стосується фінансів або дітей. Вони погоджуються бути зобов'язаними мотивованим письмовим рішенням арбітра. Рішення арбітра називається Award (з англ. – нагорода) (фінанси) або Determination (з англ. – визначення) (діти) [93].

Таким чином, існує дві схеми, за якими працює сімейний арбітраж – схема майнових спорів та схема спорів щодо дітей. До всіх арбітражів за обома схемами застосовується закон (та відповідно юрисдикція) Англії та Уельсу. До всіх арбітражів за обома схемами закон Англії та Уельсу (та відповідно юрисдикція) застосовується. Відтак, до арбітражу інший закон, ніж було зазначено в попередньому реченні, сторони застосовувати не можуть

Зокрема, в справах щодо фінансів сфера дії арбітражного суду в сімейних справах розповсюджується на спори, що регулюються наступними нормативно-правовими актами:

- Matrimonial Causes Act 1973 [94]
- Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975 [95]
- Part III Matrimonial Finance and Property Act 1984 [96]
- Sch. 1 Children Act 1989 [97]
- Trusts of Land and Appointment of Trustees Act 1996 [98]
- Civil Partnership Act 2004 [99]
- Married Women's Property Act 1882 [100] [93].

Втім, сімейним арбітражним судом в справах щодо фінансів не розглядаються спори, предметом яких є: особиста свобода людини; статус особи, її особисті стосунки; будь-які, окрім фінансових, домовленості щодо дітей; банкрутство; соціальне забезпечення; юрисдикційні питання; визнання іноземного шлюбу або розлучення; рішення рад шаріату та інших подібних органів. Крім цього, повноваження арбітражу

розповсюджуються тільки на арбітражні рішення, всі інші питання не входять до його юрисдикції.

В спорах, щодо дітей можуть розглядатися будь-які проблеми між батьками або ж іншими особами, що несуть батьківську відповідальність, або ж мають особистий інтерес щодо добробуту дитини. Зокрема, в таких спорах арбітраж може вирішувати наступні питання: умови та місце проживання дитини, домовленості про відвідування дитини, кількість годин для сумісного проведення часу з дитиною, питання освіти та лікування дитини (яке не загрожує життю та здоров'ю дитини).

Всі інші питання в справах щодо дітей сімейним арбітражем розглядатися не можуть. Для прикладу, сімейний арбітраж не може розглядати справи щодо повернення дитини з іншої країни, спори, що виходять за межі юрисдикції Англії та Вельсу, спори стосовно батьківської відповідальності над особою від 18 років, а також спори, що підпадають під сферу дії Mental Capacity Act 2005 [101] тощо.

Щодо виконання арбітражної угоди в сімейних спорах йдеться в актуальному для Сполучених Штатів Америки The Uniform Family Law Arbitration Act (UFLAA). Згідно з цим актом «арбітражна угода може бути застосована як будь-який інший контракт та безвідклична, за винятком підстав для розірвання договору за законом чи власності» [102; с. 11].

З цього можна зробити висновок, що в практичному застосуванні арбітражна угода має форму правочину, та за необхідністю може змінюватися за бажанням та згодою сторін, а також, у випадку відсутності консенсусу та виконуваності такої угоди, спір може розглядатися судом.

До переваг, які отримують сторони під час врегулювання спору за допомогою сімейного арбітражу, можна віднести швидкість процесу (порівняно із судовим розглядом), конфіденційність, самостійний вибір сторонами арбітра, а також можливість переглянути або оспорити рішення в суді.

Для підтвердження тези про швидкість процесу розлучення за допомогою сімейного арбітражу можна навести приклад з електронною платформою Wevose [103], використовуючи яку сторони можуть в приватному режимі розлучитися. Сторони можуть розлучитися за доволі простою процедурою, яка передбачає виконання всього п'яти кроків: реєстрація на сайті, запрошення другого з подружжя, проходження онлайн опитування стосовно шлюбу, дітей тощо, отримання угоди для ознайомлення (щодо батьківської відповідальності або розлучення) та фінішний етап – зустріч із сертифікованим приватним суддею для підписання угоди.

Таким чином, пройти процедуру можна за спрощеною процедурою, уникаючи багатоетапних бюрократичних процедур та відкладання судового засідання тощо.

До недоліків, які притаманні сімейному арбітражу можна віднести матеріальні витрати, адже сторони мають оплатити послуги арбітра, сам процес та юридичні послуги, а також обмежений перелік питань, які можуть розглядатись, а також відсутність належного правового регулювання, яке б передбачало особливості сімейних спорів.

Цей недолік робить арбітраж менш доступним, ніж суд з фінансової точки зору. Крім цього, серед деяких країн світу арбітраж як засіб вирішення сімейних спорів, не користується ні популярністю, ні довірою до нього, ні вірою в те, що він може бути ефективним.

Така недовіра спричинена все тією ж емоційною складовою, притаманною сімейним спорам – адже, якщо сторони не готові до того, щоб прийняти будь-яке справедливе рішення на рахунок своєї справи, то про сумлінне виконання та повагу до таких рішень не може йти мови.

Щодо вирішення міжнародних сімейних спорів за допомогою арбітражу вже зазначалось на прикладі України – основну роль грає національне законодавство кожної окремої держави. Саме національного

законодавства кожної окремої держави залежить чи будуть виконуватися арбітражні рішення. По суті, практика визнання та виконання арбітражних рішень має здійснюватися за тими ж правилами та принципами, що й практика визнання та виконання судових рішень.

Для прикладу, в справі № 755/4953/16-ц [104] Дніпровського суду міста Києва суд визнав та надав дозвіл на примусове виконання арбітражного рішення щодо розлучення, прийнятого судом в Іспанії. При винесенні ухвали суд послався на статтю 35 Закону України «Про комерційний арбітраж» [105], статтю 81 Закону України «Про міжнародне приватне право», п. 12 Постанови Пленуму Верховного суду України №12 від 24 грудня 1999 року «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» [106], а також на деякі положення Цивільного процесуального кодексу України. Зокрема, на ч. 1 статті 390 та статтю 392 Кодексу.

Втім, практика визнання та виконання в Україні іноземних арбітражних рішень в сімейних спорах є радше виключенням, ніж правилом, а тому випадки визнання та виконання таких рішень є доволі одиничними.

Підсумувавши все вище зазначене, можна зробити висновок, що сімейний арбітраж, поки не набув своєї остаточної форми, відсутні норми, які могли б затвердити його позицію серед інших засобів вирішення міжнародних сімейних спорів. Без визнання на правовому полі добитися сумлінного виконання арбітражних рішень можна тільки тоді, коли сторони самостійно й свідомо приходять до застосування такого засобу вирішення спорів як арбітраж. Дійсно, сімейний арбітраж має певні переваги над судовим вирішенням спорів, втім, через специфіку міжнародних сімейних спорів та емоційну складову, про яку

неодноразово зазначалось раніше, навіть усвідомлене входження в цей процес ще не гарантує того, що в цьому конкретному випадку цей інструмент буде ефективним.

3.2. Особливості вирішення міжнародних сімейних спорів за допомогою медіації

Поряд з арбітражем існує інший засіб альтернативного вирішення спорів - медіація. На відміну від арбітражу, який ще не встиг довести свою ефективність та отримати широке визнання при врегулюванні міжнародних сімейних спорів, все більше уваги правників та фахівців з різних галузей привертає медіація.

На сьогодні близько 80 країн та міжнародних організацій прийняли закони про медіацію або ж створили установи за для сприяння та підтримки використання медіації при вирішенні суперечок. В свою чергу, використання медіації має на меті задоволення вимог людей, а також усунення негативних наслідків, які були допущені при вирішенні спорів в суді та за допомогою арбітражу [107; с. 5]. Саме тому, надалі слід розглянути медіацію як інструмент, що активно застосовується при вирішенні міжнародних сімейних спорів.

Втім, що таке медіація? які її недоліки та переваги? та чи є вона ефективним засобом вирішення міжнародних сімейних спорів? – це ті питання, які будуть розглянуті в цьому підрозділі.

Відповідно до п. “а” статті 3 Директива 2008/52/ ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах [108] медіація означає структурований процес, за допомогою якого дві або більше сторін у суперечці за допомогою посередника (медіатора або медіаторів) намагаються самотійно на

добровільних засадах досягти угоди про врегулювання їх спору. Цей процес може бути ініційований стороною або за рекомендацією чи розпорядженням суду. В залежності від норм національного законодавства кожної окремої держави.

Головною опорою для процесу медіації є принципи медіації. Для прикладу, практикуючий медіатор, арбітр та адвокат Девід Хофман виокремлює десять принципів етики медіатора: принцип конфлікту інтересів, професійної компетенції, безсторонності, добровільності, конфіденційності, не завдання шкоди, самовизначення, інформованої згоди, обов'язків третьої сторони та чесності [109; с. 168, 169].

Втім, більш детально слід розглянути тільки декілька з них. Зокрема, принцип добровільності означає, що кожна зі сторін за власним бажанням входить в медіацію й так само може в будь-який час вийти з процесу; цей принцип застосовується не тільки щодо сторін, а й щодо медіаторів.

В свою чергу, принцип конфіденційності означає, що будь-яка інформація, яка стає відомою як медіаторам, так і сторонам в процесі медіації є суворо конфіденційною та не підлягає розголошенню. Виключенням можуть стати випадки, коли сторони дають особисту згоду на можливість оприлюднення такої інформації, або ж, коли в ході медіації медіатору стала відома інформація про загрозу життю та здоров'ю сторони.

Принцип нейтральності означає, що медіатор протягом всього процесу зберігає нейтралітет та не схиляється на бік жодної зі сторін.

Разом з тим, принцип самовизначення означає, що всі рішення в процесі медіації та поза його межами сторони приймають самостійно. Медіатор може тільки керувати процесом медіації, а втручатися та будь-який вплив на рішення сторін буде порушенням принципів етики медіатора.

Зазначені принципи є не тільки етичною складовою професійної діяльності медіаторів, але й правилами, які лягли у фундамент нормативно-правових актів, що регулюють медіацію.

Серед країн Азії при вирішенні міжнародних сімейних спорів медіація є доволі поширеною у Китаї, Японії, Сінгапурі, Дубаї та ін. Для прикладу, в Китаї був прийнятий Закон про медіацію Китайської Народної Республіки [110], а також понад 70 інших нормативно-правових актів, що регулюють такий засіб вирішення спорів як медіацію [107; с. 5].

В главі 5 цього закону йдеться про угоди в результаті медіації, які можуть укладатися в двох формах – в письмовій (стаття 28 цього Закону) або усній (стаття 30 цього Закону). Крім цього, згідно зі статтею 33 цього Закону протягом 30 днів після укладення для її юридичного визнання.

Проаналізувавши законодавство в сфері медіації різних країн світу, можна дійти висновку, що більшість країн Європи прийняли закони про медіацію ще наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття [111].

В Норвегії це Закон щодо медіації та процесу в цивільних спорах (The Dispute Act) [112], в Португалії – це Закон №29/2013 від 19 квітня 2013 року [113], для Естонії – Закон про примирення [114], для Німеччини – Закон про медіацію від 12 липня 2012 року [115] та ін. В основу всіх цих законів, актів держав-членів ЄС лягла Директива 2008/52/ ЄС Європейського Парламенту та Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах.

Для прикладу, Болгарія прийняла Закон про медіацію [116], відповідно до статті 3 якого, предметом медіації можуть бути цивільні та транскордонні спори.

В статті 18 цього Закону зазначається, що угода в результаті медіації може бути прирівняна до судового рішення за умови, що така угода буде визнана місцевими судами Болгарії та не суперечитиме ні закону, ні принципам моралі. Отже, угоди в результаті медіації, прийняті в ході вирішення міжнародних сімейних спорів, будуть визнаватися за цим же правилом.

В главі 27 Закону про правосуддя Данії (Administration of Justice Act) [117] зазначається, що суддя, який розглядає цивільні та сімейні справи,

може направити сторони для самостійного вирішення спору за допомогою медіації [118].

До уніфікованих нормативно-правових актів, що регулюють медіацію можна віднести Сінгапурську Конвенцію [119], однак вона застосовується виключно до комерційних спорів, тому надалі в межах цієї роботи розглядатися не буде. Водночас іншого подібного за масштабом міжнародного уніфікованого договору, але, який би регулював виключно медіацію в цивільних та сімейних спорах, наразі немає.

При вирішенні міжнародних сімейних спорів за допомогою медіації в питаннях юрисдикції застосовуються ті ж самі правила, що й при вирішенні таких спорів за допомогою судів (див. 2 розділ цієї роботи). Для медіації це питання набуває значення, коли вже існує письмова або усна угода і її необхідно визнати рішенням суду, або коли процес було ініційовано за рекомендацією або розпорядженням суду.

Крім цього, згідно з п. “b” статті 31 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей:

Центральний орган Договірної Держави, безпосередньо або через державні органи чи інші організації, здійснює всі належні кроки для сприяння шляхом медіації, примирення або подібних заходів, погоджених рішень щодо захисту особи чи майна дитини у випадках, до яких застосовується ця Конвенція [37].

Медіація є універсальним засобом вирішення спорів, а тому може застосовуватися для різних категорій сімейних спорів – про поділ сумісного майна подружжя, аліментів та утримання, про контакти або спілкування графік спілкування з дитиною. Більше того, за допомогою медіації сторони мають можливість самостійно дослідити всі важливі обставини справи, а також безпосередньо вирішити міжособистісний конфлікт, який в тій чи іншій мірі перешкоджає сторонам прийняти, яке б задовільнило інтереси кожної зі сторін.

Зокрема, в статті 7 Конвенції про контакт з дітьми зазначається, що *«заохочення батьків та інших осіб, які мають сімейні зв'язки з дитиною, до досягнення мирових угод стосовно контакту, зокрема шляхом використання сімейного посередництва та інших процедур для вирішення спорів»* [77].

Дуже часто до медіації звертаються й тоді, коли справа є терміновою - для прикладу, це можуть бути справи про викрадення дітей одним із батьків до іншої країни.

Відповідно до статті 21 Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей:

Центральні органи зобов'язані, на підставі положень про співробітництво, викладених у статті 7, сприяти мирному здійсненню прав доступу і виконанню будь-яких умов здійснення цих прав. Центральні органи вживають заходів, наскільки це можливо, для усунення будь-яких перешкод здійсненню таких прав [40].

Такий інтерес до медіації спричинений тим, що при вирішенні спору за допомогою медіації потрібно менше часу, ніж при вирішенні спору в суді або за допомогою арбітражу. Процесу медіації не триває роками, а сукупності може обмежитись однією або кількома зустрічами.

Інтервали між зустрічами потрібні для того, щоб у випадку серйозного конфлікту між сторонами знизити рівень емоційної напруги, або для того, щоб сторони мали час з'ясувати певні обставини, отримати результати експертизи тощо, без яких просунутися далі в справі й досягти згоди, неможливо.

Немає жодних обмежень й щодо того, де медіація та в який час може проводитися медіація – медіатор та сторони можуть самостійно обрати місце та форму процесу. Для вирішення спорів, в яких сторони територіально знаходяться в різних державах, проведення медіації в режимі онлайн може бути доречною альтернативою. Це може допомогти сторонам

заощадити кошти, які вони мали б витратити на дорогу та перебування в іншій країні тощо, а найголовніше час.

Щодо визнання та виконання угод за результатами медіації варто зазначити, що відповідно до Регламенту Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 року про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах та у справах батьківської відповідальності *«Визнання та виконання рішень, винесених у державі-члені, має базуватися на принципі взаємної довіри, а підстави невизнання повинні бути мінімально необхідними.»* (п. 21 Регламенту) [120].

Крім цього, в статті 21 цього Регламенту зазначається, що *«Судове рішення, винесене в державі-члені, повинно бути визнане в інших державах-членах без особливої процедури»* [120].

Окремо слід зазначити про ставлення до альтернативних вирішення спорів (далі - АВС) ісламу та шаріату.

Примирення є важливим інструментом АВС для мусульман через загальне негативне сприйняття розлучень у мусульманському світі. Важливо брати до уваги культурний контекст, адже існує суттєва відмінність між мусульманами в Британії та мусульманами, що безпосередньо проживають в мусульманських країнах. В порівнянні з першими, другі матимуть більш консервативні погляди. Члени таких товариств не мають звички приймати власні рішення щодо врегулювання конфліктів, як це робиться в більш демократичних спільнотах.

У деяких хадисах пророка і висловлюваннях шіїтських імамів вирішення суперечок уподібнюється молитві, а мусульманські вирішувачі суперечок часто схильні розглядати примирення як релігійний обов'язок і докладають усіх зусиль, щоб вичерпати всі можливості перед тим, як спробувати будь-який інший процесуальний інструмент [121; с. 88].

Виконання угод за результатами медіації в таких спорах, як і у всіх попередніх випадках, зумовлюється національним законодавством кожної

окремої держави. Найбільшу роль грає наявність такого законодавства, яке б передбачало визнання та виконання рішень та угод, які були укладені із додержанням всіх релігійних процедур.

Важливим для розуміння є те, що медіація може приймати різні форми й у певних випадках досягнення консенсусу між сторонами може вже свідчити про виконуваність таких рішень. Тому угоди за результатами медіації не обов'язково мають набувати директивного характеру [121; с. 102].

Однозначної думки та ставлення з боку мусульманської спільноти до медіації немає, адже цей засіб одночасно й суперечить і відповідає ісламу.

Медіація в Україні існує за парадоксальних умов – фактично медіатори надають послуги з сімейної медіації, беруть участь при вирішенні міжнародних сімейних спорів, втім чітке правове регулювання цієї діяльності наразі відсутнє. Про це буде йти мова надалі.

Для підтвердження першої тези слід зазначити, що до організацій, які займаються розвитком медіації в Україні, а також надають послуги посередництва при вирішенні міжнародних сімейних спорів належать: Ліга медіаторів України (далі - ЛіМУ) [122], Національна асоціація медіаторів України (далі - НАМУ) [123], Український центр медіації [124] та ін.

Зокрема, на сайті НАМУ є реєстр медіаторів [125], в якому можна обрати медіатора за категорією спору, а також за мовою, якою спілкуються сторони – італійською, англійською, польською, німецькою, іспанською, французькою тощо.

На жаль, в Україні досі немає закону, який би регулював медіацію, адже Проект Закону України «Про медіацію» від 19 травня 2020 року [126] на момент написання цієї роботи очікує другого слухання.

Зазначений законопроект має визначати правові засади та порядок проведення медіації в Україні, визначити статус медіатора, права та обов'язки медіатора та сторін, вимоги до договору про медіацію та угоди за

результатами медіації тощо. При цьому, дуже важливо зберегти автономність медіації для того, щоб медіаторська діяльність не була заангажована проблемами судової системи України, а весь процес був прозорим та повністю конфіденційним для учасників медіації.

Попри те, що цей законопроект має деякі суттєві недоліки (для прикладу, відсутні положення про відповідальність медіатора за порушення принципів медіації або можливість проведення комедіації), прийняття подібного допоможе розширити можливості для співпраці з іноземними організаціями, розвантажити суди, а також зробити медіацію ефективним засобом вирішення спорів.

Без прийняття відповідного законопроекту визнання та виконання угод за результатами медіації на території України є немає позитивних результатів.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що модернізація національного механізму захисту прав громадян [127; с. 161] сприятиме ефективному вирішенню міжнародних сімейних спорів та створить нові інструменти для того, щоб учасники спорів могли відновити порушені права та врегулювати міжособистісні конфлікти, які неможливо вирішити ні за допомогою суду, ні за допомогою арбітражу.

Однак, якщо розглядати медіацію окремо від судового розгляду та можливості визнати угоду юридично, то ефективність цього інструменту одразу мінімізується. Особливо для людей, які мають певний супротив щодо входження в медіацію, недовіру як до сторони, так і до самого процесу та медіатора.

Тому розвиток медіації та можливість її ефективного використання для врегулювання міжнародних сімейних спорів виявляється більш

складним та крихким процесом, коли відсутнє належне правове регулювання цієї діяльності.

Відсутність визнання та визначення медіації на законодавчому рівні ставить під сумнів ефективність цього засобу врегулювання спорів та перешкоджає реалізації права доступу до правосуддя. В той як медіація з усіма її перевагами могла б покращити та усунути недоліки й проблеми, які можуть виникати при вирішенні справ з допомогою суду або арбітражу.

Слід розуміти й те, що медіація також не є панацеєю й вирішити всі спори з її допомогою неможливо, адже кожна справа, кожен випадок є унікальним. Втім, медіація точно є таким інструментом, який здатен враховувати всі тонкощі - емоційну складову сімейних спорів, культурний контекст різних держав світу, гендерні аспекти, соціальну нерівність тощо.

ВИСНОВКИ

Можна довго дискутувати про те, якою має бути справжня родина, які стосунки між батьками та дітьми слід вважати здоровими, яких правил варто дотримуватися. Втім, основною думкою цієї роботи з перших її сторінок є те, що будь-які сімейні спори потребують індивідуального підходу та вирішення.

Саме тому, рухаючись від поняття міжнародних сімейних спорів до конкретного порівняння механізмів вирішення спорів, що застосовуються при їх вирішенні, вдалось дійти наступних висновків:

Міжнародні сімейні спори – це юридичні конфлікти між учасниками сімейних правовідносин, обов’язковою складовою якого є іноземний елемент, в якому кожен з учасників цих правовідносин захищає свої немайнові та майнові права.

Під механізмами врегулювання міжнародних сімейних спорів слід розуміти систему правових засобів та інструментів впливу, які забезпечують ефективне та результативне вирішення міжнародних сімейних спорів.

Критерієм ефективності механізмів врегулювання міжнародних сімейних спорів слід вважати співвідношення витрачених ресурсів і результату. В такому випадку результативністю має вважатись виконуваність рішень, які приймаються судом, арбітражем або угоди, досягнутої внаслідок медіації.

Важливу роль при вирішенні міжнародних сімейних спорів за допомогою механізмів, зазначених в цій роботі, відіграють принципи міжнародного права, міжнародні договори, двосторонні угоди між Україною та іншими державами, а також колізійні норми сімейного законодавства запитуваної та запитуючої держав, адже саме від наявності угод про співпрацю та норм національного законодавства залежить чи будуть виконуватися таке рішення чи ні.

Суд є тільки одним з трьох механізмів, які аналізувалися в цій роботі, і єдиним загально визнаним механізмом правового захисту. Однак, в світлі останніх світових тенденцій, а також низки проблем та недоліків, притаманних судовим системам світу, а найперше – Україні, варто звернути особливу увагу на несудові механізми вирішення спорів.

Зокрема, необхідно переглянути можливість розгляду сімейних справ третейськими судами України, адже подібні рішення іноземних арбітражних судів, не зважаючи на їх незначну кількість, все ж визнаються в Україні. Для прикладу, можна запустити кілька пілотних проєктів, за допомогою яких вдалось би перевірити ефективність та доцільність забезпечення цього механізму в Україні. В перспективі, після розгляду національних сімейних спорів, така опція має бути доступною й при вирішенні міжнародних сімейних спорів, а рішення визнаватися та виконуватися. Для того, щоб це було можливо, необхідно внести зміни до Закону України «Про третейські суди».

При вирішенні міжнародних спорів за допомогою медіації слід зважати увагу на чисельну кількість факторів. Перш за все, чи буде мати сенс проведення медіації в цьому спорі – який інтерес сторін у проведенні медіації, чи готові вони до співпраці, на якій стадії конфлікту перебувають сторони тощо. По-друге, варто особливу увагу приділяти культурному контексту та правовій культурі, в залежності від походження сторони або країни, громадянином якої вона є.

Медіація може вважатися ефективним механізмом врегулювання міжнародних сімейних спорів, однак тільки в тій мірі, поки сторони самостійно погоджуюся виконувати угоду. Через відсутність законодавчого регулювання, домогтися виконання угод досягнутих за допомогою медіації, за умови, що інша сторона відмовляється від виконання своїх зобов'язань, вкрай складно. Для того, щоб медіаційні угоди визнавались судами, обов'язковою умовою є прийняття закону про медіацію. Крім цього, досвід

європейських держав, деяких країн СНГ та Азії демонструє, що медіація дійсно може стати позитивною зміною, як для механізмів правового захисту в цілому (сторони самостійно обирають механізми захисту), так і окремо для судової системи.

Для більшої ефективності медіація має зберегти свою автономність та «несудовість» (незалежність від судової системи), адже принципи медіації дещо відрізняються від тих, на які орієнтуються судді та сторони при прийнятті рішень.

Зокрема, в медіації сторони самостійно приймають рішення, для медіації немає значення ні соціальний стан сторін, ні гендер – сторони рівні між собою. За таких умов, сторони не можуть використовувати процес медіації як поле битви або інструмент завдання шкоди один одному, як це буває при вирішенні таких спорів у суді. Причиною таких дій сторін може стати бажання помститися іншій стороні за особисту образу, яка не стосується предмету спору.

Конфіденційність є одним з основних принципів медіації, який гарантує сторонам реалізацію їх права на повагу до особистого сімейного життя. В той час як при судовому розгляді міжнародних сімейних спорів за участю дітей приватність не має чітких кордонів, а тому виникають випадки, коли суди порушують його.

Говорячи про ефективність як про співвідношення витрачених ресурсів і результату, варто зауважити, що матеріальні та часові ресурси при вирішенні спорів за допомогою медіації значно менші. Крім цього, медіація має й превентивну функцію – вирішення спірної ситуації на ранній стадії може попередити виникнення спору (в правовому значенні) в майбутньому. Можливість досудового вирішення спору і робить медіацію несудовим механізмом врегулювання спорів.

Крім цього, за при врегулюванні міжнародних сімейних спорів за допомогою медіації існує реальна можливість для сторін домовитися щодо предмету спору, але й вирішити міжособистісний конфлікт.

Цей механізм, окрім своєї ефективності, на нашу думку, відповідає зазначеній у вступі меті Угоди про Асоціацію України та ЄС «*зміцнювати міжлюдські контакти*» та європейським цінностям.

Таким чином, кожна ситуація унікальна, учасники спорів заслуговують на те, щоб їх права з повагою були представлені та захищені, а інтереси і обставини справи ретельно досліджені. Зробити це за допомогою суду в повній мірі, на жаль, неможливо, адже одна зі сторін обов'язково отримає перемогу над тією, що зазнала поразки. Суд, норми права не мають використовуватися сторонами в цілях, які можуть нашкодити або зробити нестерпним життя іншої сторони. *Право є мистецтво добра і справедливості (Jus est ars boni et aequi)* [128] - а тому має застосовуватися лише як інструмент, яким люди окреслюють межі своїх прав та прав інших, але не зброєю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. International migrant stock 2019. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://cutt.ly/lbSKZyt> (date of access: 11.05.2021).
2. Міграція в Україні. Київ : Міжнар. орг. з міграції: Агентство ООН з питань міграції, 2019. 19 с. URL: <https://cutt.ly/XbICWl1> (дата звернення: 09.05.2021).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 30 листоп. 2015 р. URL: <https://cutt.ly/4bPsRVU> (дата звернення: 08.05.2021).
4. Толстой Л. Н. Анна Каренина. Москва : Эксмо, 2008. 1686 с.
5. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/4bPsbLP> (дата звернення: 08.05.2021).
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://cutt.ly/hbPszKr> (дата звернення: 08.05.2021).
7. Братель О. Г. Позов – цивільний процесуальний та матеріально-правовий юридичний факт |GOAL | Глобальна Організація Союзницького Лідерства. URL: <https://cutt.ly/obIVvNf> (дата звернення: 09.05.2021).
8. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV : станом на 20 жовт. 2019 р. URL: <https://cutt.ly/obPsSGg> (дата звернення: 09.05.2021).
9. Migration and migrant population statistics. Eurostat. URL: <https://cutt.ly/AbIZ2W7> (date of access: 09.05.2021).
10. Marriages contracted. Statistics Finland. URL: <https://cutt.ly/cbIZ3Kd> (date of access: 08.05.2021).

11. Quality of Life Index by Country 2021. Cost of Living. URL: (date of access: <https://cutt.ly/qbI9Ygb> 08.05.2021).
12. 5 864 шлюби з іноземцями зареєстровано в рамках пілотного проєкту «Шлюб за добу» за 10 місяців 2020 року. Міністерство юстиції України. URL: <https://cutt.ly/ibIVTBL> (дата звернення: 08.05.2021).
13. The Muslim Women (Protection Of Rights On Marriage) Act, 2019 : of 19.07.2019 no. 20. URL: <https://cutt.ly/lbIBeCU> (date of access: 09.05.2021).
14. Bani L. M., Pate H. A. Dissolution of Marriage (Divorce) under Islamic Law. Journal of Law, Policy and Globalization. 2015. Vol. 42. P. 138–143.
15. Kenya: Wives' Property Rights Unprotected. Human Rights Watch. URL: <https://cutt.ly/wbI2PM8> (date of access: 08.05.2021).
16. Cornet W., Lendor A. Matrimonial Real Property Issues On-Reserve. Aboriginal Policy Research Volume II Setting the Agenda for Change. 2004. No. 2. P. 143–164. URL: <https://cutt.ly/kbI0SjP> (date of access: 09.05.2021).
17. Wiik K. A., Seierstad A., Noack T. Divorce in Norwegian Same-Sex Marriages and Registered Partnerships: The Role of Children. Journal of Marriage and Family. 2014. Vol. 76, no. 5. P. 919–929. URL: <https://cutt.ly/lbI2bVK>.
18. Афян А. Прецедент в правовому полі: в Україні зареєстрували перший одностатевий союз | Юрліга. URL: <https://cutt.ly/QbIXaQF> (дата звернення: 08.05.2021).
19. Federal Law No. (3) of 1987 Promulgating the Penal Code : of 12.12.1987. URL: <https://cutt.ly/jbI9hPK> (date of access: 09.05.2021).
20. Holmes and Rahe stress scale. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://cutt.ly/MbIXfcm> (date of access: 08.05.2021).
21. Правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин: Роз'яснення М-ва

юстиції України від 05.07.2011 р. URL: <https://cutt.ly/5bPsIhF> (дата звернення: 08.05.2021).

22. Том 4, сторінка 695, ліва колонка – Академічний тлумачний словник української мови. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/p/4/695/1> (дата звернення: 09.05.2021)

23. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва, 1966. 188 с.

24. Kalashnyk, O. 1. Механізм правового регулювання цивільних відносин як об'єкт наукових досліджень: генеза та сутність. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 14, 2 (1), 136-149.

25. Stephen Szászy. The Principle of Reciprocity in the Law of International Civil Procedure. Netherlands International Law Review. 1966. Vol. 13, no. 1. P. 1–8

26. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV : станом на 11 квіт. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/JbPsFXf> (дата звернення: 09.05.2021).

27. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI : станом на 26 берез. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/ubFs01m> (дата звернення: 12.05.2021).

28. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII : станом на 23 квіт. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/EbPsLtT> (дата звернення: 09.05.2021).

29. Council Regulation (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation. URL: <https://cutt.ly/tbPsZJT> (date of access: 09.05.2021).

30. Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes. URL: <https://cutt.ly/XbPsC3L> (date of access: 09.05.2021).

31. Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of the property consequences of registered partnerships. URL: <https://cutt.ly/rbPsNmb> (date of access: 09.05.2021).

32. Property of international couples (marriages and registered partnerships). *European Commission - European Commission*. URL: <https://cutt.ly/VbFy9uo> (date of access: 12.05.2021).

33. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр/рос): Конвенція Співдружності незалеж. держав від 22.01.1993 р. : станом на 21 січ. 2006 р. URL: <https://cutt.ly/jbPs1bE> (дата звернення: 09.05.2021).

34. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 13 серп. 2020 р. URL: <https://cutt.ly/lbPs2fX> (дата звернення: 09.05.2021).

35. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом : Лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивільн. і кримін. справ від 16.05.2013 р. № 24-754/0/4-13. URL: <https://cutt.ly/hbPs3u4> (дата звернення: 09.05.2021).

36. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : Постанова Верхов. Суду України від 30.03.2007 р. № 3 : станом на 19 груд. 2008 р. URL: <https://cutt.ly/ybPs4hC> (дата звернення: 09.05.2021).

37. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : Конвенція Га. конф. з міжнар. приват. права від 19.10.1996 р. : станом на 14 верес. 2006 р. URL: <https://cutt.ly/ibPs5vS> (дата звернення: 09.05.2021).

38. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.11.2007 р. : станом на 11 січ. 2013 р. URL: <https://cutt.ly/AbPdQk9> (дата звернення: 09.05.2021).

39. Регламент № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах : Регламент Європ. співтовариства від 22.12.2000 р. № 44/2001. URL: <https://cutt.ly/VbPdrFZ> (дата звернення: 09.05.2021).

40. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (укр/рос) : Конвенція Га. конф. з міжнар. приват. права від 25.10.1980 р. : станом на 29 квіт. 2011 р. URL: <https://cutt.ly/ZbPdiOe> (дата звернення: 09.05.2021).

41. Лист от 01.01.2017, Узагальнення практики застосування судами під час розгляду цивільних справ Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Законодавство України - Законодательство Украины. URL: <https://cutt.ly/wbPdaCd> (дата звернення: 09.05.2021).

42. Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000. URL: <https://cutt.ly/BbPdfQi> (date of access: 09.05.2021).

43. Council Regulation (EC) No 1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses. URL: <https://cutt.ly/XbPdjpD> (date of access: 09.05.2021).

44. Договір між Україною та Республікою Болгарія про правову допомогу в цивільних справах : Договір Україна від 21.05.2004 р. : станом на 22 верес. 2005 р. URL: <https://cutt.ly/ObPdvZI> (дата звернення: 09.05.2021).

45. Угода між Україною та Грецькою Республікою про правову допомогу в цивільних справах : Угода Грецька Респ. від 02.07.2002 р. : станом на 22 листоп. 2002 р. URL: <https://cutt.ly/RbPdnA1> (дата звернення: 09.05.2021).

46. Угода між Україною та Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних справах : Угода Україна від 06.09.2004 р. : станом на 22 верес. 2005 р. URL: <https://cutt.ly/zbPdWWa> (дата звернення: 09.05.2021).

47. Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах : Договір Україна від 28.05.2001 р. : станом на 15 груд. 2008 р. URL: <https://cutt.ly/PbPdTeF> (дата звернення: 09.05.2021).

48. Цірат Г. А. Міжнародна підсудність. Actual Problems of International Relations. 2009. Т. 2, № 84. С. 151–160. URL: <https://cutt.ly/ebOoxZL> (дата звернення: 09.05.2021).

49. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : Договір Україна від 13.12.1993 р. : станом на 10 листоп. 1994 р. URL: <https://cutt.ly/SbPdURn> (дата звернення: 09.05.2021).

50. Сімейний кодекс Молдови : від 26.10.2010 р. URL: <https://cutt.ly/HbPdO4b> (дата звернення: 09.05.2021).

51. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2020 року судова справа № 357/12676/18. URL: <https://cutt.ly/6bPaMD1> (дата звернення: 09.05.2021).

52. У якій країні розлучатися – КЦС ВС роз'яснив юрисдикцію спорів з іноземним елементом. Верховний Суд. URL: <https://cutt.ly/WbPaXFm> (дата звернення: 09.05.2021).

53. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 2 жовт. 2013 р. URL: <https://cutt.ly/SbPfwvT> (дата звернення: 09.05.2021).

54. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : Постанова Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивільн. і кримін. справ від 17.10.2014 р. № 11. URL: <https://cutt.ly/dbPdDcJ> (дата звернення: 09.05.2021).

55. Desicion of The Supreme Court Of Judicature Court Of Appeal (Civil Division) of 12.07.2007 in no. B4/2004/1148. URL: <https://cutt.ly/HbPdFMd> (date of access: 10.05.2021).

56. Pali B., Voet S. Family Mediation In International Family Conflicts: The European Context Brunilda Pali and Sandra. Leuven : Institute of Criminology (LINC)Katholieke Universiteit Leuven (KU Leuven). 130 p. URL: <https://cutt.ly/vbO66jN> (date of access: 10.05.2021).

57. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : Постанова Верхов. Суду України від 15.05.2006 р. № 3. URL: <https://cutt.ly/QbPdZ4j> (дата звернення: 09.05.2021).

58. Рішення Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 13 липня 2015 року справа № 192/928/15-ц. URL: <https://cutt.ly/GbPdBXO> (дата звернення: 09.05.2021).

59. Рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2020 р. у справі Узбяков проти Росії. URL: <https://cutt.ly/pbPiqaV> (дата звернення: 10.05.2021)

60. Встановлення батьківства може скасувати рішення суду про усиновлення дитини | ECHR: Ukrainian Aspect. ECHR: Ukrainian Aspect. URL: <https://cutt.ly/dbPaYFh> (дата звернення: 10.05.2021).

61. Scott S., Cantwell B. Children's wishes, children's burdens. Journal of Social Welfare and Family Law. 1995. Vol. 17, no. 3. P. 337–354. URL: <https://cutt.ly/NbPanda> (date of access: 10.05.2021).

62. Рішення Європейського суду з прав людини від 27.07.2006 р. у справі Iosub Caras v. Romania. URL: <https://cutt.ly/fbPd1lR> (дата звернення: 09.05.2021).
63. Ухвала Колегії суддів Верховного Суду України в від 31.08.2021 р. справа № 6-31957св10. URL: <https://cutt.ly/abPd21j> (дата звернення: 09.05.2021).
64. Рішення Європейського суду з прав людини від 03.01.2018 р. у справі Віленчик проти України. URL: <https://cutt.ly/ybPaJKu> (дата звернення: 09.05.2021).
65. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.04.2015 р. у справі Ferrari v. Romania. URL: <https://cutt.ly/9bPsa37> (дата звернення: 09.05.2021).
66. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.04.2013 р. у справі Хабровські проти України. URL: <https://cutt.ly/7bPsrwe> (дата звернення: 09.05.2021).
67. Collier R. Fathers' rights, gender and welfare: Some questions for family law. Journal of Social Welfare and Family Law. 2009. Vol. 31, no. 4. P. 357–371. URL: <https://cutt.ly/GbPeAcZ> (date of access: 10.05.2021).
68. Рішення Європейського суду з прав людини від 23.06.1993 р. у справі Hoffmann v. Austria. URL: <https://cutt.ly/5bPd7h4> (дата звернення: 09.05.2021).
69. UAE legal Q&As: What next for woman pregnant outside wedlock?. The National. URL: <https://cutt.ly/LbIXewE> (date of access: 09.05.2021).
70. The Muslim Women (Protection of Rights on Divorce) Act 1986 - Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://cutt.ly/zbPftYy> (date of access: 10.05.2021).

71. Iddah - Oxford Islamic Studies Online. Oxford Islamic Studies Online - Oxford Islamic Studies Online. URL: <https://cutt.ly/CbPfuNC> (date of access: 10.05.2021).

72. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання : Наказ М-ва юстиції України від 15.09.2017 р. № 2904/5 : станом на 9 січ. 2020 р. URL: <https://cutt.ly/NbPfo95> (дата звернення: 09.05.2021).

73. Архів валютних курсів: 8.03.2021. Мінфін. URL: <https://cutt.ly/pbAreoV> (дата звернення: 08.03.2021).

74. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 23 квіт. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/bbPfsC7> (дата звернення: 09.05.2021).

75. Cavers D. F. International Enforcement of Family Support. Columbia Law Review. 1981. Vol. 81, no. 5. P. 994–1043. URL: <https://cutt.ly/6bPfg0C> (date of access: 10.05.2021).

76. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми : Конвенція Ради Європи від 20.05.1980 р. : станом на 6 берез. 2008 р. URL: <https://cutt.ly/LbPfkiR> (дата звернення: 09.05.2021).

77. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) (укр/рос) : Конвенція Ради Європи від 15.05.2003 р. № ETSN192 : станом на 20 верес. 2006 р. URL: <https://cutt.ly/NbPhp1S> (дата звернення: 09.05.2021).

78. Ухвала Колегії суддів Верховного Суду від 31 серпня 2011 року у справі № 6-31957св10. URL: <https://cutt.ly/pbPctyY> (дата звернення: 09.05.2021).

79. Рішення Європейського суду з прав людини від 22.08.2018 р. у справі М.Р. та Д.Р. проти України. URL: <https://cutt.ly/abPfmzz> (дата звернення: 09.05.2021).

80. Кримінальний кодекс Республіки Молдова : від 18.04.2002 р. № 985-XV. URL: <https://cutt.ly/kbPfxat> (дата звернення: 10.05.2021).

81. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III : станом на 17 берез. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/mbPfWx3> (дата звернення: 09.05.2021).

82. ІПС Ліга:Закон - система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. Науково - практичний коментар до статті 146 Кримінального кодексу України. URL: <https://cutt.ly/ObPgjap> (дата звернення: 10.05.2021).

83. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ М-ва внутр. справ України від 19.12.2017 р. № 1044 : станом на 21 серп. 2020 р. URL: <https://cutt.ly/abPfYII> (дата звернення: 09.05.2021).

84. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / ред. А. М. Киридон ; уклад.: В. Л. Бабка, М. М. Шумило. Київ : Держ. наук. установа «Енциклопед. вид-во», 2017. 152 с.

85. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.06.1958 р. : станом на 7 лип. 2006 р. URL: <https://cutt.ly/tbPfPmv> (дата звернення: 09.05.2021).

86. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV : станом на 5 жовт. 2016 р. URL: <https://cutt.ly/9bPfGWA> (дата звернення: 09.05.2021).

87. Temitayo Bello A. Arbitration as a Template for Resolving Family Disputes. Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management. 2018. Vol. 84, no. 3. P. 239–250. URL: <https://cutt.ly/XbPk4N3> (date of access: 10.05.2021).

88. Chaturvedi N., Nayak S. Marriage & Matrimonial Causes in Private International Law: Issues in Common Law Countries. SSRN Electronic Journal. 2012. P. 14. URL: <https://cutt.ly/2bAapmE>.

89. Robbins N. N. Will Arbitration Ease the Crowded Divorce Docket?. The Family Coordinator. 1970. Vol. 19, no. 4. P. 374–376. URL: <https://cutt.ly/8bPfKbW> (date of access: 10.05.2021).
90. Burleson L. P. Family Law Arbitration: Third Party Alternative Dispute Resolution. Campbell Law Review. 2008. Vol. 30, no. 2. P. 297–314. URL: <https://cutt.ly/7bPlSTj> (date of access: 10.05.2021).
91. SCHLISSEL S. W. A Proposal for Final and Binding Arbitration of Initial Custody Determinations. Special Issue on Divorce Practice and Procedure. 1992. Vol. 26, no. 1. P. 71–84. URL: <https://cutt.ly/mbPx2ad> (date of access: 10.05.2021)
92. About IFLA | IFLA. IFLA | Institute of Family Law Arbitrators. URL: <https://cutt.ly/4bPfMTZ> (date of access: 09.05.2021).
93. FAQs | IFLA. IFLA | Institute of Family Law Arbitrators. URL: <https://cutt.ly/LbPf0Ip> (date of access: 09.05.2021).
94. Matrimonial Causes Act 1973 : UK public general acts of 23.05.1973. URL: <https://cutt.ly/sbPf3br> (date of access: 09.05.2021).
95. Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975 : UK public general acts of 12.07.2021. URL: <https://cutt.ly/ebPf42x> (date of access: 09.05.2021).
96. Matrimonial and Family Proceedings Act 1984 (Part III) : UK public general acts of 12.07.1984. URL: <https://cutt.ly/MbPf6Dp> (date of access: 09.05.2021).
97. Children Act 1989 (Schedule 1) : UK public general acts of 16.11.1989. URL: <https://cutt.ly/2bPgeFy> (date of access: 09.05.2021).
98. Trusts of Land and Appointment of Trustees Act 1996 : UK public general acts of 24.07.1996. URL: <https://cutt.ly/KbPgyeJ> (date of access: 09.05.2021).
99. Civil Partnership Act 2004 : UK public general acts of 18.11.2004. URL: <https://cutt.ly/TbPgu8U> (date of access: 09.05.2021).

100. Married Women's Property Act 1882 : UK public general acts of 18.08.1882. URL: <https://cutt.ly/JbPgmvI> (date of access: 09.05.2021).

101. Mental Capacity Act 2005. Social Care Institute for Excellence (SCIE). URL: <https://cutt.ly/ubPxXLo> (date of access: 10.05.2021)

102. Uniform Family Law Arbitration Act : of 07.10.2016. URL: <https://cutt.ly/FbPxm6f> (date of access: 10.05.2021).

103. Premiere Online Divorce, Private Divorce, Private Judge - Wevorce. Wevorce. URL: <https://cutt.ly/IbPgKu0> (date of access: 09.05.2021).

104. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 17.06.2016 р. справа № 755/4953/16-ц. URL: <https://cutt.ly/ubPgZFX> (дата звернення 10.05.2021)

105. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII : станом на 15 груд. 2017 р. URL: <https://cutt.ly/FbPgG94> (дата звернення: 09.05.2021).

106. Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України : Постанова Верхов. Суду України від 24.12.1999 р. № 12. URL: <https://cutt.ly/fbPchQ5> (дата звернення: 09.05.2021).

107. Houzhi T. Worldwide Use of Mediation. P. 1–15. URL: <https://cutt.ly/sbPc5C1> (date of access: 10.05.2021).

108. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL: <https://cutt.ly/ebPjHmW> (date of access: 10.05.2021).

109. Ten Principles Of Mediation Ethics. Alternatives. 2000. Vol. 18, no. 8. P. 168–169. URL: <https://cutt.ly/bbPv1ZR> (date of access: 10.05.2021).

110. China - The People's Mediation Law of the People's Republic of China (Order of the President of the People's Republic of China No.34).

International Labour Organization. URL: <https://cutt.ly/ebPcWs0> (date of access: 10.05.2021).

111. ІПС Ліга:Закон – Система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. Пояснювальна записка до проєкту Закону України "Про медіацію". URL: <https://cutt.ly/BbPbaIm> (дата звернення: 10.05.2021).

112. Act relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act) : of 01.01.2008. URL: <https://cutt.ly/abPb3SH> (date of access: 10.05.2021).

113. Law no. 29/2013 : of 19.04.2013. URL: <https://cutt.ly/YbPQin9> (date of access: 10.05.2021).

114. Conciliation Act : act of 01.01.2010. URL: <https://cutt.ly/5bPmjtl> (date of access: 10.05.2021).

115. Mediation Act : Act of 21.07.2012. URL: <https://cutt.ly/IbPmQme> (date of access: 10.05.2021).

116. Mediation Act. State Gazette. 2011. 1 April. URL: <https://cutt.ly/KbPRvz7> (date of access: 10.05.2021).

117. Danish Administration Of Justice Act : Act of 06.11.2008 no. 1069. URL: <https://cutt.ly/9bPR3xh/> (date of access: 10.05.2021).

118. Mediation in Member States - Denmark. An official EU website. URL: <https://cutt.ly/HbPTOoz> (date of access: 10.05.2021).

119. The Convention Text. Singapore Convention On Mediation. URL: <https://cutt.ly/RbPTbqC> (date of access: 10.05.2021).

120. Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000. URL: <https://cutt.ly/LbPhu90> (date of access: 10.05.2021).

121. Keshavjee M. M. Islam, Sharia and Alternative Dispute Resolution: Mechanisms for Legal Redress in the Muslim Community (Library of Islamic Law). New York : I.B.Tauris & Co Ltd, 2013. 237 p.

122. Головна. LIMU. URL: <https://cutt.ly/LbPIcNi> (дата звернення: 09.05.2021).

123. Головна сторінка. НАМУ. URL: <https://cutt.ly/fbPInYe> (дата звернення: 09.05.2021).

124. Головна. УЦМ [kmbs] – Український центр медіації. URL: <https://cutt.ly/7bPIWGs> (дата звернення: 09.05.2021).

125. Реєстр медіаторів. НАМУ. URL: <https://cutt.ly/ebIXoZr> (дата звернення: 09.05.2021).

126. Про медіацію: проєкт Закону України від 19 травня 2020 року № 3504. URL: <https://cutt.ly/6bPTMpk> (дата звернення: 09.05.2021).

127. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. Приватне право і підприємництво. 2016. № 15. С. 158–162. URL: <https://cutt.ly/ibPbkQT> (дата звернення: 10.05.2021).

128. Латинські вирази – Вікіцитати. Вікіцитати. URL: <https://cutt.ly/fbPQeiG> (дата звернення: 10.05.2021).

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Номер справи	Рішення на користь матері	Рішення на користь батька
1. Заочне рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 08.07.2013 р. у справі № 243/5169/13-ц. URL: https://cutt.ly/VbSw587 (дата звернення: 11.05.2021).	+	
2. Заочне рішення Рівненського міського суду від 13.10.2015 р. у справі № 569/12270/15-ц. URL: https://cutt.ly/AbSeoxS (дата звернення: 11.05.2021).	+	
3. Рішення Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 12.01.2018 р. у справі № 629/2601/16-ц. URL: https://cutt.ly/lbSen5w (дата звернення: 11.05.2021).	+	
4. Заочне рішення від 16.02.2009 р. у справі № 2-1997/09. URL: https://cutt.ly/WbSeTBn (дата звернення: 11.05.2021).	+	
5. Рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 07.03.2018 р. у справі № 334/1051/18. URL: https://cutt.ly/WbSe23d (дата звернення: 11.05.2021).	+	
6. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 05.06.2011 р. у справі № 2-405/11. URL: https://cutt.ly/CbSrwWb (дата звернення: 11.05.2021).	+	
7. Рішення Берегівського районного суду Закарпатської області від 05.02.2020 р. у справі № 297/1673/19. URL: https://cutt.ly/7bSrQJI (дата звернення: 11.05.2021).	+	
8. Рішення Дніпровського місцевого суду м. Києва від 22.01.2010 р. у справі № 2-79/10. URL: https://cutt.ly/tbSrS1z (дата звернення: 11.05.2021).	+	
9. Рішення Млинівського райсуд Рівненської області від 27.01.2017 р. у справі № 566/1005/16-ц. URL: https://cutt.ly/vbSrZJS (дата звернення: 11.05.2021).	+	

10. Рішення Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 21.02.2017 р. у справі № 345/2844/16-ц. URL: https://cutt.ly/ZbSr0IY (дата звернення: 11.05.2021).	+	
11. Рішення Гусятинського районного суду Тернопільської області від 16.08.2016 р. у справі № 596/1478/16-ц. URL: https://cutt.ly/dbSr59z (дата звернення: 11.05.2021).Кінець форми	+	
12. Рішення Звенигородського районного суду Черкаської області від 05.11.2018 р. у справі № 364/889/18. URL: https://cutt.ly/GbStacU (дата звернення: 11.05.2021).Кінець форми	+	
13. Рішення Зінківського районного суду Полтавської області від 21.01.2019 р. у справі № 530/966/18. URL: https://cutt.ly/rbStbJR (дата звернення: 11.05.2021).	+	
14. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 11.03.2019 р. у справі № 754/5680/18. URL: https://cutt.ly/obStFgZ (дата звернення: 11.05.2021).	+	
15. Рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 24.10.2012 р. у справі № 1005/8802/2012. URL: https://cutt.ly/SbStLyu (дата звернення: 11.05.2021).	+	
16. Рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18.08.2016 р. у справі № 212/10170/14-ц. URL: https://cutt.ly/EbSyqjb (дата звернення: 11.05.2021).	+	
17. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 22.12.2016 р. URL: https://cutt.ly/KbSyihv (дата звернення: 11.05.2021).	+	
18. Рішення Своровського районного суду м. Одеси від 06.03.2019 р. у справі № 523/12467/18. URL: https://cutt.ly/vbSyzOj (дата звернення: 11.05.2021).	+	
19. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 07.09.2018 р. у справі № 201/5983/16-ц. URL: https://cutt.ly/MbSyUz0 (дата звернення: 11.05.2021).	+	

20. Рішення Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 11.12.2015 р. у справі № 559/2465/15-ц. URL: https://cutt.ly/fbSyD5I (дата звернення: 11.05.2021).	+	
21. Рішення Звенигородського районного суду Черкаської області від 03.05.2017 р. у справі № 694/375/17. URL: https://cutt.ly/7bSyZeB (дата звернення: 11.05.2021).	+	
22. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13.10.2020 р. у справі № 344/8816/20. URL: https://cutt.ly/5bSy9b4 (дата звернення: 11.05.2021).	+	
23. Рішення Городищенського районного суду Черкаської області від 08.10.2013 р. у справі № 691/1475/13-ц. URL: https://cutt.ly/1bSuanm (дата звернення: 11.05.2021).	+	
24. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 08.08.2016 р. у справі № 761/32652/15-ц. URL: https://cutt.ly/AbSujMr (дата звернення: 11.05.2021).		+
25. Рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області від 04.06.2015 р. у справі № 343/1097/15-ц. URL: https://cutt.ly/nbSuEMq (дата звернення: 11.05.2021).	+	
26. Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 09.06.2017 р. у справі № 639/2744/16-ц. URL: https://cutt.ly/UbSuA6I (дата звернення: 11.05.2021).		+
27. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 17.06.2011 р. у справі № 2-5335/11. URL: https://cutt.ly/PbSuVIv (дата звернення: 11.05.2021).	+	
28. Рішення Голосіївського районного суду міста Києва від 17.05.2007 р. у справі № 63/10. URL: https://cutt.ly/DbSoeZr (дата звернення: 11.05.2021).		+
29. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 16.01.2012 р. у справі № 2-881/12. URL: https://cutt.ly/vbSookx (дата звернення: 11.05.2021).	+	
30. Рішення Зарічного районного суду м. Суми від 06.03.2012 р. у справі № 2-168/12.	+	

URL: https://cutt.ly/cbSoz9b (дата звернення: 11.05.2021).		
31. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 17.07.2019 р. у справі № 754/10828/18. URL: https://cutt.ly/CbSaXWf (дата звернення: 11.05.2021).	+	
32. Рішення Кузнецовського міського суду Рівненської області від 29.08.2011 р. у справі № 2-о-48/11. URL: https://cutt.ly/1bSa8rr (дата звернення: 11.05.2021).	+	
33. Рішення Кагарлицького районного суду Київської області від 14.05.2015 р. у справі № 368/847/15-ц. URL: https://cutt.ly/vbSsecv (дата звернення: 11.05.2021).	+	
34. Рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 05.08.2020 р. у справі № 490/10315/19. URL: https://cutt.ly/2bSshw6 (дата звернення: 11.05.2021).	+	
35. Рішення Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 02.11.2020 р. у справі № 353/25/20. URL: https://cutt.ly/KbSsQ0g (дата звернення: 11.05.2021).	+	
36. Рішення Рівненського районнийсуд Рівненської області від 28.02.2019 р. у справі № 570/3079/18. URL: https://cutt.ly/CbSsPfQ (дата звернення: 11.05.2021).	+	
37. Рішення Сєвєродонецького міського суду Луганської області від 30.05.2014 р. у справі № 428/1539/14-ц. URL: https://cutt.ly/dbSsKEU (дата звернення: 11.05.2021).	+	
38. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 28.10.2020 р. у справі № 607/27952/19. URL: https://cutt.ly/WbSsBm4 (дата звернення: 11.05.2021).	+	
39. Рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 12.12.2017 р. у справі № 607/27952/19. URL: https://cutt.ly/KbSdrHx (дата звернення: 11.05.2021).	+	
40. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 21.10.2020 р. у справі № 243/7428/20.	+	

URL: https://cutt.ly/SbSdsMS (дата звернення: 11.05.2021).		
41. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 09.07.2020 р. у справі № 761/33136/19. URL: https://cutt.ly/hbSdbVb (дата звернення: 11.05.2021).	+	
42. Рішення Подільського районного суду міста Києва від 02.08.2017 р. у справі № 758/5392/15-ц. URL: https://cutt.ly/VbSdRZs (дата звернення: 11.05.2021).	+	
43. Рішення Іллічівського міського суду Одеської області від 11.12.2018 р. у справі № 501/285/18. URL: https://cutt.ly/zbSdDtx (дата звернення: 11.05.2021).	+	
44. Рішення Кагарлицького районного суду Київської області від 24.01.2018 р. у справі № 368/1752/17. URL: https://cutt.ly/2bSdCdd (дата звернення: 11.05.2021).	+	
45. Рішення Зіньківського районного суду Полтавської області від 30.12.2013 р. у справі № 530/2502/13-ц. URL: https://cutt.ly/XbSfpny (дата звернення: 11.05.2021).		+
46. Рішення Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 19.07.2019 р. у справі № 204/8584/18. URL: https://cutt.ly/AbSfzUs (дата звернення: 11.05.2021).	+	
47. Рішення Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 08.12.2020 р. у справі № 204/8432/19. URL: https://cutt.ly/NbSfEma (дата звернення: 11.05.2021).		+
48. Рішення Краснокутського районного суду Харківської області від 26.10.2018 р. у справі № 627/1170/17. URL: https://cutt.ly/DbSfYKc (дата звернення: 11.05.2021).	+	
49. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 26.10.2018 р. у справі № 201/9923/18. URL: https://cutt.ly/YbSfF25 (дата звернення: 11.05.2021).	+	
50. Рішення Кагарлицького районного суду Київської області від 19.04.2017 р. у справі № 368/406/17.	+	

URL: https://cutt.ly/XbSfVMN (дата звернення: 11.05.2021).		
---	--	--

Сергеев О.С. 11.05.2021